

אלול תשפ"ג

במכון

בטאון ידיעות על פעולותיו הברוכות של מכון משנת רבי אהרן

מהדורת פריעדמאן

דבר יו"ר המכון • הרב צבי רוטברג שליט"א

וכלשון המדרש (בראשית רבה א, ד) מחשבתן של ישראל קדמה לכל.

נמצא כי לכו"ע יום א' תשרי - שנקבע בו חוק לישראל משפט לאלוקי יעקב - הוא יום שנתגלה בו ה"עלה במחשבה", לר' יהושע הוא יום ה"עלה במחשבה", ולר"א הוא יום שעבורו עלה במחשבה, אבל הכל הולך לדרך אחד, ראש השנה הוא יום שבו מתרכז ומתמצה מחשבת בריאת העולם, והיא הנותנת להיותו יום דין. ומשכך ודאי כי גם עבודת האדם בימים אלו הוא להתרכז במחשבתו ולהתבונן, לצאת מהרגל המלומדה, וכמו שהנביא צווח ואומר "ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה" (ישעיה

כט, יג), הנביא מעיד עליהם שהם יראי השם, אבל לא באלה חפץ ה', הואיל ואין זה רק חיצוניות, רק הרגש יראה שהתרגלו לו, ואם אין הוא מגיע מתוך העמקה ומחשבה אין לה' חפץ ביראה זו.

במילים קצרות חרט זאת רבינו רה"י הגרי"ח"ש זצוק"ל על גליון ספר "משנת רבי אהרן" (ח"ב עמ' קצ הערה בשולי הדברים) וכה דבריו: מעשי איש ופקודתו, היינו תפקידו ותעודתו, ומזה תוצאות לאופן ודרך עבודת האדם והתבוננותו בר"ה, ידוע כי ר"ה הוא יום הבריאה ולכן

הוא הדין והחשבון מה פעל האדם, בכחו שניתן לו ובנפש העליונה שנופחה בקרבו, ומכיון שזהו זמן של בריאה ושל התבוננות הלב בשרשו ותחלתו א"כ זוהי גם עבודת האדם לעמוד על תוכו ופנימיותו של לבו להכיר ולגלות את הצפון בקרבו ולהסיר את הכסל המחפה אותו (שבת לא:): ואז ימצא כל אחד אוצרות גנוזים.

אנו תפילה כי גם בשנת תשפ"ד יזכינו ד' וימשיך המכון להפיץ נהרה עלי אורח סלולה למעמיקים בתורת ה'. לחדש ולהתחדש בספרים, שהינם ויהיו ספרי יסוד בהגות תורתנו הקדושה.

כתיבה וחתימה טובה

צבי רוטברג

ערב ימי הדין, יומי דחושבנא, מגישים אנו לפניכם מגזי המכון העומדים בס"ד לראות אור, דברות קדשם של גאוני ישראל מדורות עברו, מכתבי ידיהם, ביאורי תפילה ודברי התעוררות אשר יביאו בס"ד להתבוננות בתפילות ובעיצומם של ימים.

דומה כי חובת ההתבוננות מוסכמת על הכל, כי בלעדיה לא תיכון עבודת הימים כלל (וכד' הרמב"ם הנודעים הל' תשובה פ"ג ה"ד לגבי מצות תקיעת שופר), אולם מתוך עיון בתפילות שתקנו לנו לימים הנוראים נראה בעליל כי כח המחשבה, ההתבוננות, וההעמקה - כיסוד למעשי איש - הם עיקרו ועיצומו של יום, כי כל מהות היום וקביעותו נבנה על כח המחשבה, שהרי סוף מעשה במחשבה תחילה.

♦ בית המדרש של המכון

אומרים אנו בתפילה "זה היום תחילת מעשיך", "היום הרת עולם", והקשו התוס' (ר"ה כז. ד"ה כמאן) הא קיימא לן כר' יהושע דבניסין נברא העולם, ותירצו "אומר ר"ת דאלו ואלו דברי אלהים חיים ואיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לבראות ולא נברא עד ניסן" [כמו שביאר דבריהם המג"א ריש סי' תקצ"ב ומחצה"ש שם].

גם לשיטת רבי אליעזר דס"ל

בתשרי נברא העולם נתקשו הרי כבר בכ"ה אלול היה יום ראשון לבריאת העולם, וא"כ למה זה נקרא א' תשרי "תחילת מעשיך" "יום הרת עולם", ותירץ מהרש"א דביום ו' (א' תשרי) נברא אדם, וע"ש זה נקרא ר"ה תחלת מעשיך, שהאדם היה תכלית של כל הבריאה וכאלו לא נברא שום דבר קודם בריאת אדם, ונקרא ר"ה תחלת מעשיך שהאדם הוא עיקר המעשים. והרי ברור הדבר שכל המעלה באדם יתר משאר הברואים הוא היותו מקיים התורה והמצוות, לעבדה ולשומרה, ודברי המהרש"א הן הן דברי רש"י (ריש פ' בראשית), בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית,

22

ספרים העומדים
לצאת בקרוב

13

גליא מסכת

4

משנתו ומורשתו
של רבנו הגר"א

2

"קול חזן"

"קדש דדד"

אינה ד' לידנו כרך מלא וגדוש בביאורי תפילה מלוקט מספרים וסופרים, ובו מכתבי ידם של קדושי עליון, אשר אסף איש טהור מוהר"ר יוסף יצחק חזן מליוביטש [ובסוף ימיו בארה"ק] בעמ"ח "שיח יצחק". עוד חזן למועד להוציא לאור תעלומה גנוזה זו ממנה יאירו ברקים רב, דברות קדשם של גאונים וקדושים. עתה זמן קגרים לאסוף סנסינים הנוגעים לתפילות הימים הנוראים אשר בפתחינו.

תפילת יו"כ אתה יודע. ותסלח לנו. כ"כ המג"א
סי' תר"ז (ס"ק ג), ובדגול מרובה שם ובירושלמי סוף יומא (פ"ח ה"ז) כתב הנוסח "שתכפר לנו על כל פשעינו, ותמחול לנו על כל עונותינו, ותסלח לנו על כל חטאותינו", וכן נדפס בסי' שער השמים ד' אמסטרדם (עמ' שב), אבל בשל"ה (מסכת יומא פרק נר מצוה אות כד) כתב כפרה לחטאים, מחילה לעונות, וסליחה לפשעים, כי פירושו של סליחה הוא אריכת אף, עיי"ש, ומ"ש מג"א בשם של"ה הוא ט"ס, כי בשל"ה מבואר כמ"ש בשמו.

ודבר ה' אמת בפי רבינו השלה"ק בפי' "סלח", וכ"כ ראב"ע (במדבר יד יט) ורשב"מ (שם פס' כ) ומכלל יופי בפי' שלח לך ע"פ סלחתי כדברך (במדבר יד כ), עיי"ש, ומה שנאמר שם בתפילת משרע"ה "סלח נא לעון" הוא כי באמת לכל העדה לא היה בגדר פשע שנאמר שהי' בכוונה למרוד, כמו שהוא מלת פשע שדרשו חז"ל יודע רבונו כו', רק הי' אצלם בגדר עון, לבד המרגלים, ועליהם לא התפלל אדון הנביאים רק על כלל ישראל שנמשכו אחריהם, וידע שלא תקובל תפילתו לגמרי לכן התפלל סלח נא שיאריך להם אפו. וראיית הראב"ע חזקה שאחר שאמר הש"ת סלחתי גזר עליהם שימותו במדבר ע"כ שפירושו אריכת אף, שלא יכה אותם בדבר בפעם אחת רק יאריך להם אפו. ואנחנו שאין איתנו יודע עד מה ומלא פשע רב, אם חלילה בעונותינו יאריך אפו לבד אנה ננוס מפני פשעינו, לכן אנו מתפללים שהחטאים והעונות יכפר וימחל לגמרי, והפשעים יאריך אפו עד שובינו בתשובה לפניו ית"ש אב הרחמים והסליחות. והעד ע"ז מאמר המקונן במגלת איכה "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת" (איכה ג מב), שלא האריך אפו לגבות חובו מעט מעט רק שפך כאש חמתו.

מו"ה רפאל זאב הלוי ז"ל אבד"ק זאקראטשיץ

[דברים אלו הוא מחיבור (כת"י) "זר זהב" אשר עשה לשלחן הטהור הנשען על עמוד התפילה גבר חכם בעוז חכם חרשים ונבון לחש, חתן המלך שלמה, הגאון שר התורה, קדוש ד' מכובד, מרן שלמה זלמן מפוזנר, בעהמ"ח חמדת שלמה, הוא ניהו הגאון הצדיק נשיא הלויים, חכם וסופר, חכם הרזים, מו"ה רפאל זאב הלוי ז"ל אבד"ק זאקראטשיץ, בהגאון אור עולם שר התורה מו"ה אפרים הלוי אבד"ק קויל].

קדוש אתה ונורא שמך. אאמ"ו הגאון וצללה"ה ביאר נוסח תפילה זו עפי"מ דאיתא בגמ' ומדרשים (מכילתא יתרו פרשה ה) שפתח הקב"ה ואמר "אנכי ה' אלדיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" לפי שעל הים נגלה הקב"ה כגבור ובחור, ובמתן תורה נגלה כזקן מעוטף, שמא ח"ו תחשבו ששתי רשויות יש, לכן אמר אנכי כו' אשר הוצאתיך כו'. הרי כאשר רוצה הקב"ה לתת נקמה בגויים ולפדות את ישראל אז נורא מראהו, אבל אם רוצה רק לעשות חסד על ישראל אז מראה עצמו כביכול כאיש מעוטף במעיל הקדושה. וזה אמרו "קדוש אתה" שפעם נגלה הקב"ה כאיש קדוש מעוטף, ופעם "ונורא שמך" כמו שהראה עצמו על הים, ואנחנו מאמינים "ואין אלוד מבלעדיך" שהכל אחד, ועל זה אמר "ככתוב ויגבה ה' צבאות" אימתי מגביה עצמו כביכול כגבור, "במשפט", אם רוצה לעשות משפט לרשעים, "והאל הקדוש נקדש" ואימתי נגלה בקדושה, "בצדקה", כשרוצה רק לעשות צדקה לישראל. (אות תרסח)

גדולה, ואומרים "ועל כולם אלוד סליחות" אם עשינו העבירות אלו בפשע ומרד סלח לנו, ואם במזיד סלח לנו, ואם בשוגג כפר לנו. (אות תרעא).

הר"ר שלמה פלעסנר נ"י מפוזנא

עוד יזכור לנו כו' באין מליץ יושר כו', תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט כו'. סלותי לי דרך חדש בביאורו, תחילת הענין הוא עוד יזכור לנו אהבת איתן [אדונינו כי אברהם היה הראשון שקראו אדון, ברכות ז' ע"ב] ובבן הנעקד ישבית מדינינו [זה יצחק הרומז לדין יעמוד נגד הדיין] ובזכות התם [זה יעקב, וכן בפיוט לנעילה כשר תם מקום כו', וכן איום על יעקב רומז שאמר מה נורא המקום הזה] פי' שזכות האבות תגין כמליץ יושר בעדינו.

והוסיף לומר כי קדוש היום לאדונינו, פי' שאם גם תמה זכות אבות הלוא היום קדוש הוא [והארכתי בזה במאמר הגמ' (שבת נה.) תמה זכות כו' תחון זכות אבות, ובפ' התשובה נאמר ולא ישכח את ברית אבותיך כו'],

ואמר באין מליץ יושר כלומר אמנם אם תמה זכות אבות ולא יוכלו שאת מליצתם עלינו, ותשובתנו היום גם היא אינה ראוי', אז תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט, דבר חוק לשון גזרת המלך [מאכט שפרוך] כי למלך יש בזה יתר שאת לדון שלא כדת ודין אך בכח חסדו כידוע, כי הוא אוהז מדת המשפט ולא מדת המשפט אותו [מלת "ומשפט" נוסף ללא צורך והיה די לומר "תגיד ליעקב דבר חוק", ונוסף רק בעבור שיווי החרוז לחבריו המסיימים כך, או יל"פ הוי"ו כמו כ"ף פי' דבר חוק כמשפט],

ואמר ובמה תצדקנו "במשפט" בהיות שאתה מלך המשפט האוחז ביד מדת משפט, פי' הלוא מלך אתה לא שופט מן השופטים שלא יוכלו לצאת ממדת הדין והדת, אתה תוכל להצדיק בדבר חוק וגזרת חסד את בריותיך, והענין בדרך "כי ה' שופטינו ה' מחוקקינו ה' מלכנו הוא יושיענו" (ישעי' לג כב), פי' אמנם הוא שופטינו אך לא כשופט אחר אבל הוא עצמו המחוקק והמלך לכן הוא יושיענו ולא אחר יוכל להושיע. (אות כד)

ומחילה איננו לשון מקרא כלל רק לשון רבותינו ז"ל, כמ"ש התשבי (ע' מחל), והוא ודאי לשון דמשמע שימחול לגמרי, כדאיתא בקידושין (דף לב.) הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ושם ודאי פירושו לגמרי, דאילו רק להאריך אף ולגבות חובו למה במלך אין כבודו מחול מי יכריחנו ליקח נקמתו ביד, אלא ודאי לגמרי משמע.

לכן נראה כמ"ש השלה"ק, וכן סידרו אנשי כנה"ג "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורן", הקדימו הסליחה המועט בבקשה למחילה, וכן בנוסח א-ל מלך יושב "מחילה לחטאים וסליחה לפשעים כו'". לזה נראה לומר "ה"ר כו' שתסלח לנו על כל פשעינו, ותמחול לנו על כל עונותינו, ותכפר לנו על כל חטאותינו", כי כפרה הוא מרובה מן מחילה, כי מחילה הוא שהשי"ת ברוב רחמיו מוחל ואינו מעניש אבל העון אינו נמחק לגמרי, והוא בל"א פאר געבען, כמ"ש התשבי, אבל כפרה שנמחל לגמרי, כמו שמצינו בלשון הגמרא (גיטין נו.) ובעי

לכפורי ידיה בהוא גברא, ופירש"י לקנח ידיו, וכן בהרבה מקומות, וכן אמר אדון הנביאים "אולי אכפרה בעד חטאתכם" (שמות לב ל), לכן אנו מבקשים שהפשעים שהם המרדים עליהם יאריך אפו עד שנשוב בתשובה, והעונות ימחל לגמרי, והחטאים שהם השוגג יכפר שלא ישאר עליו רושם כלל. וכן סדרו לנו בנוסח ועל כולם "סלח לנו מחל לנו כפר לנו", הקדימו הסליחה למחילה, והכפרה לבסוף, לפי שהוא הבקשה היותר

זצ"ל ראב"ד פרשבורג העיד עליו שהוא הכיר במראית עין חלב שחלבו נכרי. בצעירותו החל לדרוש בברעסלוי נגד רוח ההשכלה בשנת תקפ"א עם פטירת הגר"א טיקטין התגברו ידי המשכילים והשפיעו על הממשלה לאסור על רבי שלמה לדרוש, בשנת תר"ג קבע מושבו בפוזנא, שם התגורר וכיהן בתור דרשן עד יום פטירתו בכ"ה אב תרמ"ז, ושם מנו"כ. נדפס ממנו ספר חידושי תורה ביאורים בתנ"ך (ברלין תקצ"ג) וס' כה לחי (ברלין תרנ"ז) הכולל הערותיו על המשניות והש"ס וש"א"ס.

¹עלינו לתת בקצרה דיוקן זה האיש אשר שמו נודע לתהלה בימי רבינו עקיבא איגר והיה חביבו, ולזאת נתיק את אשר נרשם עליו בספר אגרות סופרים, בריש מכתב נז, מכתב הממוען להר"ר שלמה זצ"ל מאת הגרעק"א, אשר מכנהו "איש תור המעלה, לו נאווה תהלה, מוכתב במעלות איש תבונה", ובמכתב נ"ח מכנהו "ידידי". וכה נכתב אודותיו שם הערה א': רבי שלמה פלעסנר זצ"ל נולד לאביו רבי יהודה בכ"ז ניסן תקנ"ז בעיר ברעסלוי, היה תלמידו של הגאון רבי אברהם טיקטין זצ"ל גאב"ד ברעסלוי, כבר בצעירותו יצא טבעו לגאון וצדיק והגאון רבי נטע וואלף

הגאון החסיד מזוילנא

♦ משנתו ומורשתו
לרגל יומא דהילולא
י"ט תשרי – ג' דחומה"ס

ט"ו ניסן תפ"ד – י"ט תשרי תקנ"ח

הרב אליהו דוד בן שלמה

היחס המיוחד הזה חוזר ונשנה בהרבה חיבורים גם של גאונים שחיו בדורו והוא חלק על שיטתם והם מציינים זאת כעובדה בלתי ניתנת לערעור, נקח למשל את מה שכתב בעל התניא זלה"ה באגרתו 'כמפורסם לרבים שיחיד בדורו הוא' וכן הלאה, עד רבי אייזיק מקומארנא שקובע כי "מימות רבינו הרמב"ם לא עמד כמותו לב מבהיל בשני תלמודים ובכל תורה שבע"פ וסדורה ושגורה בפיו".

בעל הלש"ם הגדיר את מעמדו של הגר"א כך: 'בכל זמן נמצאים יחידי הדור אבל לא בכל המקצועות, אולם הגר"א הגיע למעמד יחיד בדורו בכל המקצועות, בנגלה ובנסתר, יחיד בחסידות וקדושה וטהרה, יחיד במדרגות היותר רמות, יחיד בכל חכמה ומדע תכונה דקדוק והנדסה וכו'.

הגאון

כמדומה שבהיסטוריה היהודית מזמן הגאונים לא נקרא שום אחד מהאחרונים אף לא מהראשונים, בתואר "הגאון" בלי שם תפל לפניו ולאחריו, והלא דבר הוא. ובכדי להבין זאת, כדאי להתחקות אחר שורש התואר הזה, שהשתרש כל כך עד שנעשה לחסר משמעות. בספר התשב"י כתב 'וכן קצת החכמים שהיו אחרי האמוראים נקראו גאונים כגון ר' שריא גאון רבי סעד' גאון, ושמעתי שנקראו כן בעבור שהיו בקיאים בב' תלמודים שהם ששים מסכתות, גאון בגמטריא - ששים".

תורתו של הגר"א הכריזה עליו מסוף העולם ועד סופו ומשמיא כנראה זכו ליה בשם תואר הזה כי באמת היה בקי בכל חלקי התורה באופן מבהיל כמו שהבאנו לשון גדולי דורו שהעידו על זה. ומזה נדבק בו השם "גאון" וזה זכרו לדור דור. וראיתי כבר שהעיר בזה התפא"י בהקדמה לביאורי הגר"א ומציין 'שלא לחנם נקרא כן'. כעין זה אמר החיי אדם

אין בכוחו של מאמר או קונטרס ואפילו ספר להקיף אישיות כה גדולה ורבת מימדים שיורדת לעולם 'אחת לאלף שנה' כלשונו של בעל התפארת ישראל.

גם אם נשתדל לקצר תכלה היריעה ועדיין לא נצליח לעמוד על מקצת שבחו ומורשתו לדורות. וכבר כתב הגאון רבי אליהו רגולער זלה"ה וזה לשונו 'אלף ניירות לא יוכלו לספר שבחו אשר אין בהם שום גוזמא'.

אמנם לא עלינו המלאכה לגמור, אבל אי אפשר להיבטל ממנה. ענין מלאכה זו לא באה רק כדי לדעת את הנהגות הגר"א בכל מה שנוגע בהלכות ומסורות, שחשיבות דבר זה מובנת מאליה, אלא גם המעשים והסיפורים שעברו מתלמידיו רואי פני המלך (מאן מלכי רבנן) 'ברובם הגדול הם הלכות גדולות בעצמותם, ומשתקף על ידם משהו מקצת דרכיהם בקודש ומעוצם קדושתם וכחם רב להשפיע לשקידת התורה וליראת שמים ככתוב אני ה' מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך' - כלשונו של מרן הגר"א קאטלר זצוק"ל. ובכן, במאמר שלפנינו נשתדל לסקור בקצרה לנגוע בכמה ענינים שבהם הגר"א נתייחד בהם וטבע בהם את חותמו לא רק בתקופה שבה חי, אלא אף לדורות.

יחיד בדור

הגר"א זיע"א חי בדור דעה, דור של גאונים אדירים קדושי עליון, ואם אמנם אין בכחנו אנו הקטנים להעריך את גדולתו ביחס לגאוני זמנו, ומאן ספין ומאן רקיע להכניס ראשו בין ההרים הגדולים, אבל בכל אופן אפשר לראות כבר בספרות התורנית של חכמי דורו שמעידים עליו שהוא נתברר ביחוד מכל חכמי דורו כאחד המיוחד. 'יחיד בדורו' כלשון החכמת אדם. רבי ארי' ליב צינץ מפלאצק מציין 'לא קם כמוהו מימות הקדמונים להיות כל התורה כולה בנגלה ונסתר כשולחן ערוך לפניו'. בניו כותבים "ותרב חכמתו מכמה דורות שהיו לפניו". וכך הוא לשון תלמידו הגר"ח וואלאז'נער 'אשר כמוהו לא נהייתה מכמה וכמה דורות שלפניו'.

¹ בהסכמתו לביאור הגר"א חו"מ קניגסברג תרכ"ג.

² שו"ת יד אליהו סי' כה.

³ בהסכמה לספר רוח אליהו לייקוואד תשי"ד.

⁴ שער השמחה כלל קמא.

⁵ שו"ת משיבת נפש סי' טז.

⁶ בהקדמה לס' תכנית הבית השלישי.

⁷ בהקדמה לספרא דצניעותא

⁸ אגרות בעל התניא לרד"צ הילמאן סי' פה ירושלים תשי"ד.

⁹ בסוף ההקדמה לספר מעשה אורג.

¹⁰ הובא במאמרו של ר"צ פרבר (תלפיות תשי"ט עמ' 357).

¹¹ לר' אליהו בחר המדקדק שנדפס בשנת ש"א, בערך גאון.

¹² וכ"כ החיד"א בשם הגדולים ח"א אות גאון, וכ"כ רמ"מ משקלאו בהקדמה לס' הגר"א על אבות בשם הגר"א. וכבר העיר על זה הגר"י פיק בהקדמה לספרו שאילת שלום שיש ס"ג מסכתות כמו"ש בסמ"ג. ואכמ"ל בזה כי באמת דברי ספר התשב"י מפורשים במדרש שהש"ר ששים המה מלכות אלו ס' מסכתות של הלכות עיי"ש, וכמו שהביא הרמ"מ בעצמו בשם הגר"א שם. וכבר האריך בשד"ח כללים מערכת הגימל סי' כה קחנו משם. והנה המה לא ראו את ספר המאירי עמ"ס אבות כי לא זכו לאורו עדיין, ושם כ"כ להדיא בסוף ההקדמה.

הגאון החסיד

מווילנא

יומא דהילולא
י"ט תשרי

ג' דחזק"ס

מציינים ש'נתן את נפשו לקיים כל דקדוקי מאמרי חז"ל גם מה שלא הובא בשולחן ערוך... שכולם באו בתכלית החריצות והשלמות".²¹ רבי חיים מוואלאז'ין מתאר כי 'הפלטת שקידתו על דבריהם הקדושים לעשות ולקיים בזריזות נפלאה וקדושה יתירה כל החומרות ומילי דחסידותא הנזכרים בדבריהם הקדושים בכל פרטיהם וכוונותיהם אין להעריך'.²² וכמו כן תלמידו הרב ישראל משקלאוו כותב, "היה נכון למסירות נפש על דקדוק אחד מרבותינו התנאים והאמוראים".

כמה אם כן אופייני המעשה שמספרים בניו²³ שכשקרה והתאכסן הגר"א אצל בעל הבית אחד והלה הגיש לפניו כל מיני מעדנים, והגר"א שלא הי' רגיל באלה [בניו כותבים שכל מאכלו היה ב' כזיתים לחם שרוי במים בוקר וערב והיה בולען שלמות] אבל בשביל הפצרתו של בעה"ב שיאכל היה אוכל ומקיא, אוכל ומקיא, וכשהפצירו בו שיפסיק ולמה יצער את עצמו כל כך, הגיב, שהרי חז"ל אמרו 'כל מה שיאמר לך בעל בית עשה' והרי כל מקום שאמרו חכמים 'עשה' הרי זה עשה מדברי סופרים ומכין אותו עד שתצא נפשו, א"כ יש לקיים דברי חז"ל כפשוטם גם אם הדבר גובל במסירות נפש. אם אמנם דקדוקי הרבים בכל מצוה זיכו אותו בתואר חסיד אני מרשה לעצמי לעמוד כאן על עוד נקודה שכנראה יש לה קשר לא פחות גם היא לתואר חסיד. חז"ל מציינים במדרש ש'אילו היה נח בדורו של אברהם לא היה נחשב לכולם, וכשנשאל החידושי הרי"מ

זצוק"ל וכי יש דבר גדול יותר מ"צדיק תמים"? הוא ענה 'יש דבר גדול יותר, והוא חסיד! נח היה אמנם צדיק תמים אבל למדרגת חסיד לא בא. כי חסיד זה שמפקיר את עצמו לגמרי בלא שום חשבונות, לא רק ללא שיקולים גשמיים, אלא גם ללא חשבונות רוחניים, אברהם מסר את עצמו לרצון ה' גם על חשבון הצמיחה הרוחנית של עצמו' ולכן נקרא 'אברהם אוהב' לא כן הצדיק שעדיין דואג על עבודתו וצמיחתו הרוחנית. וההבדל ביניהם גדול ורב עד כדי כך שזה לעומת זה 'לא נחשב לכולם'.

כמדומה שהיסוד לדברי החידושי הרי"מ נשען על דברי הגמ' במס' שבת²⁴ על המשנה "ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת", והגמ' שואלת חשבון מאי עבידתיה,

²¹ בהקדמה שכתבו לביאור הגר"א לשו"ע או"ח. מעניין שכאחות הלשון ממש השתמש הגר"ח מוואלאז'ין בהקדמתו לביאור האגדות.

²² בהקדמה לספרא דציניעותא.

²³ הקדמה לתקלין חדתי.

²⁴ בהקדמה לשו"ע.

²⁵ ראה מה שהאריך בזה הגאון החת"ס בהקדמה לשו"ת יורה דעה הנקראת 'פתוחי חותם'.

²⁶ קכ, ע"א.

בהספדו על הגר"א¹³ שנוטריקון גאון הוא ג' חלקי תנ"ך א' למודי אלוקות ו' סדרי משנה ג' שערי בינה של סתרי תורה שנמסרו לנו מקדמונינו, וסיכם כי הגר"א היה גאון ישראל בכל התחומים הללו ולכן זכה ונקרא כן בפי כל.

ובענין זה ראיתי דבר מעניין מהגאון רבי יחזקאל אברמסקי שאמר ש'כשם שהראשונים מציינים 'הגאון' סתם, כוונתם לרב האי גאון. כן כשהאחרונים מזכירים 'הגאון' סתם, כוונתם להגר"א. זאת אומרת שכשם שרב האי גאון היה המיוחד מצויין ומובחר בין הגאונים, כן הגר"א מצויין ומיוחד בין האחרונים".¹⁴ ודבריו כנראה מתייחסים לקבלה מהגאון ר' שלמה מטאלטשין¹⁵ שהגר"א הוא גלגול נשמת רב האי גאון ועל כן שזור תמיד בפי כל לכנות שניהם בשם הגאון סתם.

החסיד

הגר"א מוזכר דרך קבע בתואר 'חסיד', עד כדי כך שבהרבה מקומות הוא מכונה כן ללא שום תואר נוסף כמו 'ר' אליהו חסיד' או 'החסיד', והיה די בזה כי כבר נודע לרבים במי המדובר. בפנקסי ווילנא הוא מוזכר תדיר כ'החסיד דקהילתנו' וכן בראש ההסכמה שנתן לספר דרכי נועם¹⁶ הוא מתואר 'מוהר"ר אליהו חסיד מק"ק ווילנא'. בהכרוז החרמות של קהילת מינסק הם טורחים לציין 'נקרא בפי כל ר' אליהו חסיד מוויילנא' מתברר אם כן שזה היה תואר שנדבק בהגר"א דרך קבע.

גם הגאון רבי יונתן אייבשיץ כשמספר אודות הגר"א מתארו כחסיד "כל מקום שעבר החסיד הנ"ל יספרו ממנו גדולות"¹⁷ בית מדרשו בוויילנא נקרא 'דעם חסיד'ס קלויז'. ולא בכדי נקרא כן כמו שיבואר.

בברייתא דר' פנחס בן יאיר¹⁸ אחרי שמנתה כל המעלות עד רוח הקודש ותחית המתים מסיימת "וחסידות גדולה מכולם".¹⁹

הרמח"ל כותב 'חסידות היא קיום כל המצוות בכל הדקדוקים שבהם עד מקום שיד האדם מגעת'.²⁰ בני הגר"א

¹³ נדפס בשערי רחמים ווילנא תרל"א.

¹⁴ קובץ שרידים גליון יז תשנ"ח עמ' צא מפי השומע הר"נ קאפליון.

¹⁵ בס' האמונה והשגחה בסוף המודעה בראש הספר.

¹⁶ הוא חיבור על מאמרי רבה בר בר חנה על דרך הפרד"ס, לרבי שמואל ב"ר אליעזר מקלווירע נדפס בקינגסברג תקכ"ד. הגר"א נתן הסכמות רק לשלשה ספרים.

¹⁷ במכתבו המפורסם בלוחות העדות.

¹⁸ ע"ז דף כ' ע"ב.

¹⁹ השווה למ"ש הגר"ח בהקדמה לספ"ד "וכל סדר קדושות שמונה התנא רפב"י כולוהו הווי ביה ברבינו הגדול נ"ע". וכן בהסכמה של הגאון ר' שאול מוויילנא שם "וכל המדות שמנה רפב"י וכו' כולו נתקיימו ברבינו הגאון והב' ביתר שאת"

²⁰ ס' מסילת ישרים.

כסדרה, והשני לא יוכל לעשות זאת. כי יתבלבל לו זכרונו. ובכן, - סיים הגר"ח מוולאז'ין - החילוק בין ידיעת התורה של הגר"א זלה"ה ביחס לזו של אחיו ר' זלמן, שאצל הגר"א הי' הכל מונח בזכרונו במדרגה כזאת שכאילו הספר פתוח לפניו ויכל לקרוא בו מן הסוף להתחלה. והיא מעלה גבוהה יותר בידיעת התורה.

ואם אמנם בחכמה דיבר, כבר אמרו ז"ל 'אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכה תלמוד' ואמר הגרי"ז סאלאוויצקי זצ"ל שדברי הגר"ח מיוסדים על דברי חז"ל³¹ שאסור לכתוב מגילה שלא מן הכתב. ושאלה הגמ' שהרי ר' מאיר כתבה מלבו וקראה? ותירצה הגמ' שאני ר' מאיר שמקיים בעצמו "ועפעפיך יישירו נגדך", דהיינו שלא סגר את אשמורות עיניו לרגע מהתורה ולכן דברי תורה מיושרין אצלו ולא משתכחים ממנו עיי"ש. וצריך ביאור תירוץ הגמ', דסוף סוף הוא הרי כותב שלא מן הכתב? וביאר הרב מבריסק³² הכוונה היא שר"מ כל התורה בזכרונו הייתה כביכול מונחת לפניו, והאותיות לנגד עיניו וכאילו קוראה מתוך הכתב. כיון שלא הסיח דעתו מן התורה ולכן כלפיו זה נחשב שהוא כותב מן הכתב גם כשהוא כותב בעל פה.

כל ימינו בעמוד והחור

אם אמנם זאת ידוע שהגר"א הי' יחיד בדורו בידיעת התורה אבל כמדומה שפרשה בפני עצמה היא דרך לימודו ועוזו יגיעתו והיא שעומדת בסוד גדולתו. תלמידו רבי ישראל משקלאוו מציין שהגר"א הי' חוזר על כל הש"ס 'מידי חודש בחודשו כל ימיו'. והי' לומד למאות ואלפים פעמים כל פרק ומסכת. והוא מוסיף שהוא ראה את הגר"א לומד משנה אחת מסדר טהרות כל הלילה. עוד הוא מוסר שהגר"א אמר לו ביחס לפירושו בסוגיא העמוקה דערוגה במסכת כלאים, שהוא יגע בה בכל כוחותיו 'מאות פעמים' במשך שיעור זמן שיכל לסיים חצי ש"ס. רבי חיים וואלז'ין מעיד ששמע מפיו "שהיה חוזר על רעיא מהימנא פעמים רבות אין מספר בשקידה נפלאה מאד עד שראה עצמו בקי בו בקיאות נפלאה לספור אותיותיה ממש".³³

נכדו הרי"מ³⁴ כותב שהגר"א הי' משנן כל יום כמו מאה דפים מתלמוד בבלי. נתן משקל לחזרה ו'הרבה אחר הפשט' הגר"א גם הדגיש את הענין הזה במקומות רבים בספריו. ישנם אנשים שינטו בטעות לחשוב שאולי לא היה כוחו גדול בחריפות, אבל לא כן הוא.

למשל תלמידו הגר"ח מעיד שכשהגיע אליו החריף מהר"ץ מסעמיאטיץ בתחילה היה לומד ע"ד החריפות. וכשיצא איזה ספר על דרך החריפות הראה לרבינו הגר"א,

אלף ניירות לא יוכלו לספר שבחו אשר אין בהם שום גוזמא

(רבי אליהו ראגולער, שו"ת יד אליהו)

”

מהפקירא קזכו? אמר רב חסדא מדת חסידות שנו כאן! אמר רבא חסידי אגרא דשבתא שקלי? אלא אמר רבא הכא בירא שמים עסקינן... ובחנם נמי לא ניחא ליה למטרח". וברש"י שם "וחסיד לא מקרי אלא א"כ מוותר משלו" עכ"ל. ולדעתי מונח כאן היסוד שהפרש בין חסיד לבין ירא חטא הוא במדת הויתור הרוחני שלו עצמו למען השי"ת, ואיננו רואה בטובת עצמו. אבל הירא חטא עדיין עושה חשבונות של 'לדידי שווה לי' בחינת 'מחשב עמו לאחר השבת', 'דבחנם לא ניחא ליה למטרח' כלשון רש"י.

המעשה הבא יתן לנו את מדת הדעת הנכונה להבין את התואר חסיד שנדבק בהגר"א. 'בשנת בצורת אחת ושליח יצא לבקש אתרוג מהודר עבור הגאון, והיה כאשר הגיע לאיזה סוחר אחד והיה ממאן ואטם את אזניו, אז נאלצו לגלות לו את הסוד שזה האתרוג בעד הגאון מוילנא והמוכר נתקרה דעתו שנתגלגלה לו זכות ונתן להם בתנאי שהשכר של מצוה

יקבל הוא המוכר, כמובן שהשלוחים לא ידעו איך לבשר להגר"א את הבקשה המוזהר, וכשגילו את אזנו נהרו פניו מעליצת נפש, וכששאלו אותו, לשמחה זו מה היא עושה? הוא ענה 'כל ימי רציתי לקיים המצוה שלא ע"מ לקבל פרס, והנה עתה הזמין לי הבורא ית' מצוה גדולה כזאת איך לא אשמח?'³⁵

בענין זה כדאי לציין את דברי החתם סופר³⁶ שחסיד אמיתי הוא מי שמוכן לוותר על חלקו בעוה"ב כדי לקיים רצון ה' יתברך. וזו מסירות נפש אמיתית שמוסר נפשו ממש לעוה"ב. [לא מה שהעולם קורא למסירות הגוף

מסירו"נ] וכל זה נרמז במאמר הגמרא הנ"ל 'חסידי אגרא שקלי? בתמיה. ולאיש אשר אלה לו נאה ויאה להקרא בפי כל בשם החסיד.

ועפעפיך יישירו נגדך

בספר כתר ראש³⁷ מובא שאחר הדרישה והחקירה נתברר לו - להגר"ח מוואלז'ין - שמה שהשיג אחיו הגר"ר זלמן קודם מותו, השיג רבו הגר"א ז"ל בהיותו בן י"ג שנה. וכשנשאל על זה רבי חיים³⁸ אם המדובר הוא ביחס לחריפות? והשיב שזה גם ביחס לבקיות. חזרו ושאלו אותו הרי רבי זלמן כל רז לא אניס ליה ומה שייד לומר שהגר"א גדול ממנו בבקיות? ועל זה אמר שרבי זלמן ידע כל התורה בעל פה ישר דרך קריאתו אבל לא בהיפך, אבל הגר"א ידע כל התורה בעל פה ישר והפוך. והיו הנוכחים משתוממים להבין כוונתו, וכשראה הגר"ח מוואלז'ין שהם לא ירדו לסוף דעתו פתח ואמר, ההבדל בין אחד שמונח לפניו הסיודור, לבין אחד שזוכר את התפילה בעל פה, היא העובדה שהראשון יוכל לקרוא את אשרי יושבי ביתך מן הסוף להתחלה שלא

²⁷ הובא בסוף דברי אלי' בשם פנות הבית.

²⁸ תר"מ פ' כי תשא ד"ה ויעשהו עגל.

²⁹ לבעל הברכת ראש תלמיד הגר"ח מוואלז'ין.

³⁰ בסוף ספר סערת אליהו במכתב של הגאון ר' יהודה הלוי עפשטיין.

³¹ מגילה יח, ע"ב

³² בס' מעתיקי השמועה.

³³ בהקדמה לפאת השולחן.

³⁴ בהקדמתו לספד"צ.

³⁵ בהקדמה לספרא דצניעותא.

³⁶ לשון השאג"א בס' השאלות, ק"ב.

**הגאון החסיד
מווילנא**
יומא דהילולא
י"ט תשרי
ג' דחומה"ס

יחזקאל כותב ששמע מהגר"א "שכל המשניות וש"ס מרומזין ומדוייקים בתורה שבכתב והראה בחוש".

יש בנותן טעם להביא את המעשה המסופר על אחיו של הגאון רבי רפאל מהמבורג שבהיותו אצל אחיו לעת זקנתו שכבר כהו עיניו מראות. ונתגלגל בדבריו שם קדשו של הגר"א וראה שמירתו כל גופו של הגר"א רפאל אחיו, ושאל אותו מה היתרון הגדול אשר היה לגר"א מכל חכמי דורו? ואמר הגר"א רפאל לאחיו לך נא אל ארון הספרים וקח את הספר שעומד במקום פלוני, וילך ויקחהו והנה הוא תנ"ך, ואמר לו ר' רפאל שהגר"א היה בקי בספר הזה, וחזר ופירש לו שהגר"א ידע כל הדינים המבוארים בתלמוד ושאר תורה שבעל פה היכן גנוזים הם בתנ"ך. מסופר שילעת זקנתו כל לימודו של הגאון היה רק בחומש והיה הולך מן הקודם אל המאחר לכלול בו כל התורה שבע"פ.⁴³

כדאי להביא פה כמה דוגמאות קלות: על הפסוק "עין תחת עין" שחז"ל דרשו על ממון. אמר הגר"א שדבר זה נרמז בפסוק עצמו, שהנה התורה לא כותבת עין בעד עין אלא "תחת". והנה האותיות שאחר אותיות עין" הם פ' כ' ס' = כסף, וזה שאמר "עין" אם סימא עין חבירו יתן "תחת עין" אותיות כס"ף.⁴⁴

במס' שבת (ט,ב) אמר רב הונא ה' מהלך במדבר ואינו יודע מתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד וחייא בר אבא חולק שם, וכדברי רב הונא הכריעו כל הפוסקים. ואמר הגר"א שיש לזה רמז בפסוק "אות היא לעלם" כי ששת ימים עשה... וביום השביעי שבת וינפש" וצריך ביאור למה כתוב לעלם חסר וא"ו ולא כתב עולם בוא"ו כמו בפסוק הקודם "ברית עולם"? אלא שרמזה תורה שהלעלם פה הוא מלשון העלם" דהיינו שאם נעלם ממנו שבת כגון שהולך במדבר בזה הדין הוא "ששת ימים" בתחילה ואח"כ "שבת וינפש" כרב הונא.

הדין שחתן פטור מק"ש, ואבל פטור מתלמוד תורה מרומז בפסוק בקהלת בכ"ח עיתים שכולם כתובים בלמ"ד כגון עת ללדת ועת למות וגו' רק באלו השנים - "עת ספוד ועת רקוד" חסר שם למ"ד, לשון לימוד, לומר שבאלו ה' זמנים "ספוד ורקוד" יחסר מהם לימוד התורה. ואלו רק דוגמאות בעלמא אפס קצהו. הגר"א הראה שלא רק התלמוד רמוז בתורה אלא גם חכמת הנסתר נרמזת שם, כמו שמעיד תלמידו רבי חיים וואלז'ין שרבו הגר"א "גע ומצא דליכא מידי בדברי הזוה"ק ותקונים ורעיא מהימנא דלא הוי רמיזי ליה באורייתא דבכתב תלי תלין על כל קוץ וקוץ".

נפש רוח ונשמה בתורה

הגר"א כותב "תחילת הכל צריך לדעת שהתורה שלנו היא חיותנו ולכן אנו מברכים על התורה וחיי עולם נטע בתוכנו

והגאון ביקש ממנו לבחור איזה חידוש מהספר, וכשאמר לפניו, ענה הגר"א במילי דחידודא עוד אופנים ומהלכים במהירות גדולה עד שכמעט קצרה ידו של המהר"ץ להשיג הכל, והגר"א סיים לתלמידו שהאמת היא שלא זו הדרך ולא זו העיר, כי לא בזה בחר ה'.

הגר"א לא רק קיים, אלא גם חניך ותבע מתלמידיו שיחזרו על לימודם עד שיהיו הדברים מחודדים בפיהם ועד בכלל! הגר"א סיפר שכשבא לפני הגר"א והי' אז הגר"א כלשון תלמידו 'בתוקף חריפותו וזך שכלו ורוב זכרונו כידוע' ואמר להגר"א שלמד סדר מועד י"ד פעמים ועדיין אינן מחודדים בפיו, והגר"א השתומם איך מ"ד פעמים יהיה מחוורים אצלו. ואמר לו הגר"א אלא מאי? ק"א פעמים? והגר"א "צחק עליו ואמר אין לדבר זה שיעור כלל וכל ימך בעמוד והחזר קאי".³⁷

לא יפלא איפא, מהיכן הגיע הגאון לשליטה הידועה שהיתה לו בשני התלמודים ובשאר חלקי התורה.

תורת ה' תמימה

אפשר לקבוע שאחד הדברים המאפיינים את שיטת הגר"א בלימוד התורה היא השימוש העקבי במטבע שטבעו חז"ל 'דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר'. למימר, כי פתרון כל קושיא הוא בתורה עצמה, ו"הפוך בה דכולה בה", בבחינת "בא זה ולימד על זה". אלא שהעבודה היא לדלות את החספא ולמצוא בכל מקום את המרגלית הטמונה.

ידוע הפירוש³⁸ על הפסוק "משפטי ה' אמת צדקו יחידיו" שהכוונה היא: אימתי צדקו? אימתי תמצא פתרון לכל הסתירות והניגודים המיגעים את המוח? בזמן שהם "יחידיו", כמאמרם דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

היסוד הזה שהכל מונח בתורה ו'תורת ה' תמימה' בתכלית השלימות ולא חסר בה דבר, הביא את הגר"א לחפש ולמצוא כל דבר בתורה כי 'לית מידי דלא רמיז באורייתא'.

הגר"א פירש את הפסוק "מזה ומזה הם כתובים" - הם תורה שבכתב ותורה שבעל פה.³⁹ ובכן, תלמידו רמ"מ משקלאו כותב שאין שום לשון בלשונות חז"ל בש"ס ומדרשים ורזין דרזין שהגר"א לא מצא להם רמזים בתורה על כל קוץ וקוץ ותילי תילין בתורה שבכתב 'ומראה שכל דברי המשניות במקראות מפורשים וכן היו אצלו כל המשניות מפורשים'.⁴⁰ וכ"כ בעל פאת השולחן ש'כל התורה כולה שנתנה בסיני ידעה לתכליתא וכל הנביאים וכתובים והמשניות ותורה שבע"פ היאך גנוזין בה'. ובכמה מקומות בחיבורו הוא מציין שהוא ראה פירוש מסויים בכ"י מהגר"א "על פי' המשניות הגנוזים במקרא".⁴¹ בצוואת בעל כנסת

⁴³ עליות אליהו מעלות הסולם הערה יא בשם אביו מו"ה אליהו זאב.

⁴⁴ שער בת רבים משפטים.

⁴⁵ כמו שדרשו כן בפסחים נ.א.

⁴⁶ כי רקוד קאי על הילולא שזה שמחת חתנים בלשון תרגום. כמו"ש ביונתן בן עוזיאל שם ודוק.

⁴⁷ הקדמה לספרא דצניעותא. והשווה ללשונו של הגרמ"מ משקלאו בהקדמה לאבות.

⁴⁸ ס' דקדוקי תורה בראשית.

³⁷ שאלות נו.

³⁸ עי' בהקדמת הגר"א לספרא דצניעותא, ובהקדמה לשו"ת הליכות אליהו לר' אלי' פיינשטיין מפרונוא שכ"כ על סדר לימוד של הגר"א.

³⁹ אדרת אליהו פ' בלק, ועי' במדב"ר כ, יא מ"ש בענף יוסף ודפח"ח.

⁴⁰ בהקדמה לביאור הגר"א לאבות.

⁴¹ בהקדמתו.

⁴² מעשר עני סי' יא סקט"ו ועוד.

קדם ואזיל רביעי שבאחין? ותירץ, זרקא מונח סגול - שזרק עצמו בעולם הבא מלהיות מונח בעם סגולה אם לא יביאו אל אביו, ולכן נכנס דווקא הוא לעובי הקורה⁵³. ואלו הדוגמאות יעידו על כלל לימודו של הגאון, שהי' הופך ומגלה מטמונים לא רק באותיות התורה אלא גם בטעמים.

חכם וסופר

בגיטין (סז, א) "איסי בן יהודא הי' מונה שבחן של חכמים ר' מאיר חכם וסופר". ורש"י פירש סופר כפשוטו. ויתכן לפרש⁵⁴ גם שהוא לשון 'משפחות סופרים' דאמר בירושלמי⁵⁵ 'שעשו את התורה ספורות ספורות'. שהרי ר"מ העיד על עצמו⁵⁶ שבקי הוא בחסירות ויתירות. וכענין שהביא בטור על דורשי רשומות, "הם חסידי אשכנז אשר היו שוקלים וסופרים מספר מנין התיבות"⁵⁷.

בספר סערת אליהו מעיד עליו בנו שהגר"א היה "סופר ומונה אותיות שבתורה" הגאון הרד"ל כותב⁵⁸ "מבקיאות של רבינו ז"ל בכ"ד ספרים ידוע ומפורסם

וכו' ואיה שוקל וסופר אותיותיה של תורה כמוהו וסיפר לי אחרי הרב מהר"ץ ששמע מהרב ר' פייבל אב"ד דדובראמנע בעל מחבר ספר מנורת שלמה ומנחת כליל על המסורה. שבהיותו חתן רבינו נתגלגל הדבר פעם אחת בענין חסר ויתיר בפרשת המנורה, והכריע רבינו ז"ל דעתו הרחבה בזה ואמר שבפרשת המנורה עפ"י טעמי ורמזי הקבלה בענין המסורה צריך להיות כך וכך וידיין וכך וכך ווי"ן, ומנה אותם כמונה מרגליות תיכף ומיד בעל פה כרגע וכו'".

לא רק במקרא, גם במשנה דקדק ושקל כל תיבה ובצירוף כשרונותיו הגאונים הוכיח שבמילה אחת במשנה נכללו הדינים המבוארים בגמ', ולמשל על לשון המשנה⁵⁹ "משלחין יינות וסלתות שמנים וקטניות אבל לא תבואה ור"ש מתיר בתבואה". והנה מילת "בתבואה" מיותרת והיה צ"ל ור' שמעון מתיר.

וכשנשאל על זה מהגאון ר' זלמן מוואלז'ין השיב לו תיכף, כי במילת "בתבואה" מרומז התוספתא שהביאה הגמ' שם ר' שמעון מתיר בתבואה כגון חטים לעשות לודיות, שעורין ליתן לפני בהמתו, עדשים לעשות מהן רסיסין⁶⁰. א"כ מבואר שלא כל מיני תבואה התיר ר"ש, וזה שאמר התנא "ר"ש מתיר בתבואה" - ולא כל תבואה⁶¹.

מעשה שהיה בשקלאו שבאו עדים על אשה שנסתרה עם איש אחר, אביה של האשה הרעיש עולמות שזה קנוניא

וכמו שהעולם נחלק לג' חלקים דהיינו שמים, ורוח, וארץ שפילה, כן האדם מתחלק לג' חלקים דהיינו נפש, רוח, ונשמה. וכמו כן התורה נחלקת לג' חלקים דהיינו אותיות, ונקודות, וטעמים. והאותיות הם כמו גוף האדם, והדגושים הם כמו

נפש האדם, והנקודות כמו רוח האדם. וכמו שהרוח הוא עיקר האדם והרוח הוא רוח חיוני שהאדם שבו הרוח יכול ללכת לכל מקום שירצה והוא כח התנועה שהאדם מתנועע לכאן ולכאן, וכמו כן הנקודות הם הרוח באותיות ומנענעות אותם ובהם חיים האותיות, והטעמים הם כמו הנשמה שבאדם והיא נפש המשכלת שבו אדם משכיל לאיזה דרך הוא רוצה לילך לשמור את עצמו וכמו כן הטעמים שבתורה בהם אדם יודע באיזה מקום יוליך את האותיות אם למעלה אם למטה⁶² עד כאן דבריו הקדושים.

ועם ההנחה הזאת, הגר"א לא רק הוציא פירושים נפלאים מטעמי המקרא, אלא גם נאמן לשיטתו למצוא מקור לכל דברי חז"ל באותיות התורה

[שהם הגוף], הוא גם פתח דרך נתיבות להראות שרשי הלכות גם בטעמי התורה [שהם הנשמה]. ונציין פה כמה דוגמאות מהדרך שהוציא את האור הגנוז בטעמיה של תורה: חז"ל קובעים שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש. ואמר הגר"א שזה מרומז בטעמים בפסוק "העשיר לא ירבה" שהנגינות שם הם "מונח רביעי", לרמז לנו שלא יבזבז יותר מחומש⁶³.

עוד בענין זה על מה שהבעל הטורים כותב⁶⁴ שהמילה "ונתנו" נקראת ישר והפוך רמז למ"ש חז"ל עשר בשביל שתתעשר, אמר הגאון שזו הסיבה שהטעם על "ונתנו" הוא "קדמא ואזלא" שזה צורה של מימין לשמאל ושמאל לימין לרמז כנ"ל שהממון שנותן לצדקה חוזר.

ובאותו ענין, הגמ' מספרת⁶⁵ על רב פפא כשעמד על המדרגה ונתרופפה וכמעט שנפל, וחייא בר רב מדפתי העיר לו "שמא עני בא לידך ולא פרנסתו?" ואמר הגר"א שזה המדה כנגד מדה רמוזה בטעמי הנגינה של הפסוק "כי פתח תפתח" שהם "דרגא תביר" שתרוממו היא מדרגה שבורה.

כמו כן מוצאים אנו לפעמים שהגר"א דורש את הטעמים בדרך קושיא ותירוץ. לדוגמא, בתחילת פ' ויגש הנגינות על הפסוק הראשון הם קדמא ואזלא, רביעי, זרקא, ומונח סגול, והגר"א אמר שהטעמים מבארים לנו את הסיבה שנכנס יהודה בדברים עם יוסף אף שהוא היה רביעי לאחים ולמה לא נכנסו ראובן שמעון או לוי לעובי הקורה? וזה משום מ"ש במדרש על הפסוק וחטאתי לך כל הימים "אפי' לעולם הבא" שיהודה התנה שאם לא יביאו את בנימין ידחה מחלקו לעוה"ב ויהא בנידוי, וזה שאמר קדמא ואזלא רביעי? למה

⁴⁹ ועי' מגילה דף ג ע"א. ובינו במקרא אלו פסקי טעמים. וע"ש ברש"י שהם הנגינות וחז"ל שעל הטעמים קרינו "ויבנו" שזה שייך לנפש המשכלת ודוק.

⁵⁰ קהילת יצחק פ' כי תשא.

⁵¹ פ' כי תשא.

⁵² בבא בתרא י, א.

⁵³ ס' קהילת יצחק שם.

⁵⁴ וכן מצאתי לרבי חיים קרייזוירט זצ"ל שהעיר בזה בספר הזכרון 'זכרון שלמה'.

⁵⁵ פ"ה דשקלים.

⁵⁶ סוטה כ, א.

⁵⁷ אורח חיים סי' קיג.

⁵⁸ עליות אליהו עמ' צה.

⁵⁹ ביצה יד, ב.

⁶⁰ ר' ישראל שקלאו בהקדמה לפאת השולחן.

**הגאון החסיד
מוזילנא**
יומא דהילולא
י"ט תשרי
ג' דחומה"ס

מרן רבי אהרן זצ"ל מוצא דבר מכוון ביותר התבטא 'הרי זה מופת של תורה'.

ובהתאם לכך, מו"ר מרן ראש הישיבה רבי אהרן זצוק"ל ראה בעצם הופעת הגר"א בדורות האחרונים חסד ה' לא רק ביחס לגילוי צפונות התורה אלא: א] כעזר משמים לבסס ולחזק את אמונת חכמים לדורות החלשים שקצרה השגתם במעלת הקדמונים. ב] לחזק את אמיתות התורה, כי 'תורת ה' תמימה משיבת נפש' שכל התורה 'שכולה מתאימות ושכולה יש בהם' וכל מאמר מתאים ומשלים זה את זה. שדבר זה מנפלאות התורה 'ומוכיח מתוכו על אמיתות שניתן מבורא עולם' התורה היא עדות ה' נאמנה, שמעידה על עצמה, והנקודה הזאת באה לידי ביטוי ביותר בתורת הגר"א, שהראה ברוב גובריה איך שחלק התורה שבע"פ והחלק התורה שבכתב וחלק הנסתר 'כולם כקומה אחת שלמה שהענינים בדרך של הדרגה והשתלשלות מתחילת הפשט הפשוט ועד סוף דרגין'.

רבי אהרן מעיר שבמעמד הר סיני כתוב "קול גדול ולא יסף" והתרגום אומר "ולא יסף - ולא פסק" דהיינו שהקול של מעמד הר סיני עם כל הגילויים שלו גנוזים ומפורשים בתורה, וכשמשיגים אותה לאמיתתה הם מאירים מתוך התורה באותו אופן של קולות וברקים וגילוי השכינה שהיה בעת מעמד הר סיני של 'אתה הראת לדעת'. רבי אהרן מציין שאצל הגר"א הענין הזה של הקול דמתן תורה שלא פסק, 'נראה בעליל באופן נשגב מאד שנכללו כל הענינים בתוך המקורות והיסודות ומשם נמשך ונשתלשל הכל לדרגות העליונות ביותר וכן בהתאמת הענינים זה לזה וקשריהם ושלובים זה בזה לאמיתת של תורה וכו' וכולם ראו והכירו בחוש את אמיתת הדברים ואורם, במקצת מן המקצת שהיה אפשר לגלות ואפשר היה לחכמי דורו להשיגם, וגם זה מעניני ההשגחה שבהופעת רבינו בדורות הללו'.

תעלומות חכמה

בחכמת הנסתר עוד עלה על ידיעותיו בנגלה, "ויותר שהיה חכם בנגלה נפתחו אליו כל שערי בינה להבין ולהשכיל לכל בני ישראל דברי הזהר והתיקונים וספרא דצניעותא ורעיא מהימנא וספר יצירה והיכלות וספרי תורה מעשה בראשית ומעשה מרכבה" כותבים בניו. חיבורי הגר"א בקבלה תופסים מקום מרכזי בכלל יצירתו הרוחנית, לפי עדות בניו הוא חיבר למעלה משלשים חיבורים גדולים על כל חלקי הזהר, "ואמר בפה מלא שלא יבוש לאמרם בפני רשב"י". החיי אדם גם כן עומד על הנקודה הזאת "וכל זה בחלק הנגלה ויותר מזה שהיה חכם חלק הנסתר" רבי יצחק וואלז'ין מוסר בשם אביו שכל ספרי הגר"א בנסתרות נכתבו קודם שהגיע לארבעים. וכשהיה הגר"א אך בן שלשים וחמש שנה מתאר אותו גאון הדור רבי יהונתן אייבשיץ "כלול כל

משפחתית להוציא את האשה מבעלה ובא לפני הגר"א לשיח לפניו צערו. והגר"א ביקש לשמוע את העדים וכשהעידו לפניו זה שלא בפני זה, קם על רגליו ואמר "עדי שקר הם" וכשנשאל על זה, מנא ליה? ענה שבמשנה כתוב "אם נמצאו דבריהם מכוונים נושאים ונותנים בדבר" ולכאורה המילה 'נמצאו' מיותרת והיה לתנא לומר 'אם דבריהם מכוונים?' אלא שהתנא בא ללמדנו שאם 'נמצאו דבריהם מכוונים', דהיינו שאם הסגנון היה שונה אבל נמצא לנו שהתוכן שווה. אז עדים כשרים הם ויש לנו לקבל עדותם, אבל אם עדותם מכוונת לגמרי גם בסגנון וגם בתוכן עדי שקר הם שעשו קנוניא ביניהם מה להעיד. ועל בסיס זה ענה הגר"א קבעתי שעדי שקר הם.

והדברים הללו חוזרים על עצמם בכל כתיבי תלמידיו, בניו, וגדולי הדור שהיו איתו בקשר תורני. הגר"א גם תבע כן מאחרים שילמדו ויחזרו באופן שידעו הדבר על בוריו, לעשות התורה ספורות, לדעת מנין כל השיטות וכמה פעמים באו במנין. בספר עליות אליהו מספר על רב אחד שהיה מבאי ביתו של הגר"א שכששמע פעם שהגר"א הוכיח את העומדים לפניו שחובה על כל אחד שיהיה בקי לכל הפחות במס' אחת. שלא יבטל ממצוות ת"ת בעודו בדרך תיכף הוא התגבר ולקח על עצמו ללמוד מס' סוכה עד שידע המסכת על בורי. וכשעמד לפני הגר"א ביקש ממנו שיעמידו בכור הבחינה, והגר"א שאל אותו כמה פעמים נחלקו בזו המסכת ר"מ ור"י? ואב"י ורבא? וכו', ואח"כ הגר"א פתח ומנה אותם כמונה מרגליות. ונתח אותה לנתחיה כמה סוגיות ושיטות יש, כמה דינים מהתוספות יש, וכך היה מונה מענין סוכות כשרות כמנין גמטריה סוכ"ה - מלא באות וא"ו - ומנין סוכות פסולות כמנין גמטריה סכ"ה חסירה.

כמו במקרא ותלמוד כן היה מונה גם שיטות הפוסקים אחת לאחת. על עזרא "הסופר דברי מצות ה'" דרשו חז"ל "כשם שהיה סופר בדברי תורה, כך היה סופר בדברי חכמים".

כשנשאל על ידי הגר"א על אודות תפילין דרבינו תם העיר לו הגר"א שאם ירצה לצאת כל הדעות יצטרך להניח כ"ד זוגות תפילין ולפי גירסא אחרת אמר לו שיש ס"ד ספיקי שיטות. וראה לבעל הכתר ראש" שמנה שם כל השיטות.

קול גדול ולא יסף

רבי חיים מוואלאז'ין פותח את ההקדמה הידועה שלו לספרא דצניעותא ביחס להופעת הגר"א בדורות האחרונים, במילים: "ברוך שומר הבטחתו לישראל" הוא רואה בזה חסד ה' שהקב"ה "שלח לנו עיר וקדיש מן שמיא" כלשונו שם.

וידוע מה שהיה מרגלא בפומיה דמרן ראש הישיבה הגאון רבי אהרן קוטלער זלה"ה שבאחדות ושלימות של הענינים בתורה רואים בחוש את נפלאות התורה וזאת עדות נאמנה לאמיתתה. בנו מורינו הגרייח"ש זצ"ל מציין שכשהי' אביו

⁶⁶ דברי מרן הראש ישיבה בהסכמה לס' רוח אליהו לעיקוואד תשי"ד.

⁶⁷ הקדמה לשנות אליהו זרעים לבור תקנ"ט.

⁶⁸ בספר רב פעלים ווארשא תרנ"ד.

⁶⁹ בספר זכרו תורת משה וילנא תקע"ז.

⁷⁰ בהקדמה לספר נפש החיים.

⁷¹ ספר לוחות עדות.

⁶¹ מהגאון ר' יהושע העשיל לעווין עמ' לב.

⁶² ירושלמי פ"ה דשקלים.

⁶³ ס' כתר ראש.

⁶⁴ יג-יד.

⁶⁵ בהקדמה למשנת ר"א הל' שכנים.

וגשר בין תורת הנגלה לתורת הנסתר⁷⁹, גם רבי מנחם מנדל משקלאו מציין⁸⁰ ששמע מפי הגר"א "שלא אמר שום פשט בשום פסוק אם לא ידע הסוד שלו והלבישו בפשט הפסוק" עוד עדות מרבי ישראל שקלאו⁸¹ ששמע מפיו "שכל שיטה ופירוש בסדר טהרות לא החליטה עד שידע הפנים לפי הסוד"

עובדה מעניינת היא שבהרבה מקומות הגר"א מציין מקור לדברי השולחן ערוך מהזוהר, ראה למשל או"ח סו"ס צ', וסי' קפב ס"ב, אפילו בתיקוני גירסאות בש"ס עשה להם סימוכין בסודות הקבלה⁸².

מצאנו בדברי הגר"א⁸³ "הקבלה היא חיבור שתי התורות שמביא סודות קבלה שבע"פ במקרא וכו', ובהתאם לכך לדעת הגר"א "הזוהר אינו מחולק בשום מקום על הגמרא, אכן שהעולם אינם יודעים הפשט או בגמרא או בזהר"⁸⁴.

הגאון התבטא כמה פעמים "שכשמבינים את הסוד על בוריו יהיה הכל על בוריו. הפשט, הרמז, והדרש. אבל כל זמן שלא יבין את הסוד אפילו הפשט אינו ברור בידו"⁸⁵.

נחתום כאן בדברי רבי יצחק אייזיק חבר⁸⁶ "וכך קיבלנו מרבינו הגדול שחלילה לומר שהסוד האמיתי יסתור הדין המוסכם להלכה פסוקה, ע"פ דרכי יסודות הוראה המסורה לנו, רק שהאחרונים לא ירדו לעומק החכמה הזאת".

עמוד ההוראה

אחד החיבורים הבודדים שהם מעצם כתב יד קדשו של הגר"א הוא ביאורו לשולחן ערוך⁸⁷. את חשיבותו של החיבור אפשר לראות בדברי הגר"י משקלאו⁸⁸ שכותב "שהם עיקרי חיבורו בנגלה". כוונת הגר"א בחיבור הביאור על השו"ע כפי הנראה יוצא מדברי תלמידו הגר"ח⁸⁹ שבעצם עיקר הלכה למעשה הוא לימוד הש"ס ובו אדם חייב לעמול להגיע לתכלית מעשה המצוות, ולימוד השו"ע זה "להיות להם למזכרת לזכור הדינים כי הוא הסולת הנלקט משיטות הש"ס"⁹⁰. במילים אחרות, יש לראות בביאור הגר"א לא

החכמות ולו עשר ידות בנסתר" וביקש את הסכמת הגר"א לפירושי הקמיעות שלו שערערו עליהם.

כבר משחר נעוריו נכנס הגר"א ללמודי קבלה. בהיותו בן תשע שנים היו כבר ידיעותיו במקרא ובמשנה מרובות "והשיג ללמוד ספרים בנגלה ובנסתר ובחצי שנה למד כל כתבי עץ חיים"⁹¹ רבי חיים תלמידו כותב⁹² "ובספר יצירה משנתו

סדורה לו מימי ילדותו בגירסא ברורה ועמוקה" ומספר ששאל את הגר"א "מעתיקה הלא אין דבר גדול ופלא כל כך לברוא גולם, השיב כי באמת פעם אחת התחלתי לברוא גולם ובעודי באמצע עשיתי חלף ועבר תמונה א' על ראשי והפסקתי מלעשותו עוד, כי אמרתי מסתמא מן השמים מנעוני לפי רכות שני אז. ושאלתי בן כמה היה אז, והשיב, שהיה קודם י"ג שנה".

לא ניכנס כאן במסגרת זו לשיטתו של הגר"א בקבלה ויחסו לספרי האריז"ל רק נציין את דברי רבי חיים מוואלז'ין⁹³ שאף שלפעמים נראים דברי הגר"א כסותרין את דברי האריז"ל "המעין האמיתי איש תבונות יוכל ליישב דבריהם דלא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה" ומוסיף שגם מי שלא הגיע למידה הזאת "ישיב אל לבו כי אם פליגי תרין מלאכים ברקיע אנו אין לנו אלא לכוף ראשינו תחת כפות רגליהם".

דבריו באו בהתייחסות להטחות שנשמעו מהחוגים הידועים⁹⁴ כאילו האריז"ל לא היה נחשב בעיני הגר"א, והוא מכוון אותם אל המטרה: "אשר לקחה אזני דיבת רבים בורים ורקים בפלכים הרחוקים... אנשי בלי עול בפה, ולשון מדברת גדולות להטיל מום בקדשי שמים, זבובי מות להבאיש ולהביע שמן רקח משחת קדש רבינו הגדול... תאלמנה שפתי שקר הדובר עתק... יתפרכון, יתחרשון, ישתתקון".

רבי חיים מעיד שהגר"א לא רק התייגע רבות בתורתו של האריז"ל והוציאם מאופל שבושי העתקות⁹⁵ אלא שהערכתו לאריז"ל לא נתנת לתיאור: "עיני ראוי יקר תפארת קדושת האריז"ל בעיני רבינו הגדול, כי מידי אודותיו דברי עמו אירתע כולא גופיה"⁹⁶.

תלמידו זה - הגר"ח - שכעדות רבי ישראל משקלאו "לא חסר משולחנו כלום מהמעלות שמנו חכמים"⁹⁷ וקיבל מרבינו הגר"א את תורת הקבלה, כותב שהגר"א יצר חיבור

⁷² הקדמת בני הגר"א לביאור שו"ע או"ח שקלאו תקס"ג.

⁷³ בהקדמה לספרא דצניעותא.

⁷⁴ שם.

⁷⁵ ראה אגרת בעל התניא הנדפס בבית רבי פי"ב.

⁷⁶ ראה מ"ש החיד"א בשם הגדולים ערך מהרח"ו על אודות השיבושים שחלו בכתבי האריז"ל. וראה עוד מ"ש בשו"ת דברי יואל ח"א סי' קלט בשם הדברי חיים ואכמ"ל.

⁷⁷ הקדמה לספד"צ.

⁷⁸ הקדמת ר' ישראל לתקלין חדתיין.

⁷⁹ הקדמה לביאור הגר"א לזהר ווילנא תק"ע.

⁸⁰ בהקדמה לביאור הגר"א למשלי.

⁸¹ הקדמה לתקלין חדתיין.

⁸² עי' שבת כג ע"ב בחי' הגר"א שם "ומלבד זה היה לו טעמים עפ"י נסתר".

⁸³ בפ' לתיקוני זהר לו, ע"ב ד"ה דאיהו רזא.

⁸⁴ רא"ש מאמציסלאו בהקדמה למדרש רות החדש.

⁸⁵ פירוש למשלי פ"ב, ט בהגהת רמ"מ שקלאו ששמע מפיו כמה פעמים.

⁸⁶ מגן וצינה לג, ע"א.

⁸⁷ הקדמת הגר"ח לביאור או"ח, ובדפ"ר בהסכמת רבני שקלאו וכן נדפס

בדף השער אשר הובא לביה"ד ע"י בניו, ותלמידו הגרמ"מ שקלאווער.

⁸⁸ בהקדמה לשו"ע.

⁸⁹ שם.

⁹⁰ וכן שנה עליו לעכב בהקדמה לספרא דצניעותא.

הגאון החסיד מווילנא

יומא דהילולא
י"ט תשרי
ג' דחומה"ס

דעת הגר"א השלישי דולג ולא הלוי, בעל הכתב והקבלה מעיד¹⁰⁰ שהיה נוכח בעת ביקורו של הגאון רבי עקיבא איגר בלעסלא להתראות עם הגאון רבי זכרי' מליסא, והגרע"א סיפר לו ששמע בווארשא שהגאון שינה סדר קריאת התורה בר"ח וכך נוהגים בבית מדרשו. ומספר בעל "הכתב והקבלה" שהוא הביא לרע"א ספר ביאורי הגר"א וכשראה הגרע"א את טעמו ונמוקו מיד הסכימה דעתו שבאמת כך ראוי לנהוג גם במדינתו, ורבי זכריה הגיב, שאף שאמת הוא, יש לחוש ללא תתגודדו.

עוד דוגמא, בענין כתיבת עשרת בני המן ששינה הגאון סדר כתיבתם ממה שנהגו עד אז, והחיי אדם כותב שאף שראוי לסמוך על הגר"א אפילו באיסורי תורה מכל מקום "קשה לי מאד דבר שנתפשט המנהג בכל ישראל".

ובכל אופן, מצאנו שהגר"א כן שינה את המנהג הזה לא רק בבית מדרשו, אלא גם "בעירו וכל סביבותיו"¹⁰¹ ומעניין שלגבי שינוי זה החת"ס כותב¹⁰² "שאינן לזוז מפסקו".

הביאור הגר"א מצטיין בקיצור מופלג. במילה אחת או אות החיבור הגאון כולל בו תוספת חידוש או קושיא לדוגמא כותב תלמידו הגר"י משקלאוו, אם הגר"א מציינ "עיינ מגן אברהם" הכוונה שתמצא חילוק בשיטתו מהמג"א ואם הוא מציינ "עמג"א" אז הוא מסכים לדבריהם.¹⁰³ וכיוצא בזה. ולפעמים מצאנו שאפילו שתיקת הגר"א בביאור כבר הספיקה לברר את דעתו, כמו שמעיר החזון איש בכמה מקומות: "ש"אם היה כן דעת הגר"א למה השמיטן בביאורו".¹⁰⁴

גדולי תורה במשך הדורות ראו זכות גדולה לפענח ולברר מקחו של הגר"א ולמצוא את "המרגניתא טבא" שבכל מילה בביאור. מרן הגאון רבי אהרן קוטלער זצוק"ל היה מרגלא בפומיה: "שיא הלומדות הוא כשלומדים בעיני כל הגהה זוטא מהגהות הגר"א שם גנוז כל הגאונות".¹⁰⁵

בנו של החפץ חיים מספר¹⁰⁶ על העמל הרב שהשקיע אביו להבין את כוונת הגר"א בהגהותיו לתו"כ. היה זה אחרי שהגאון בעל "זית רענן" מווארשא¹⁰⁷ הפציר בו שלא ידפיס את התו"כ עם הגהות הגר"א בלי ביאור "שכן מרוב קיצורו אי אפשר כמעט להשתמש בו ובכמה מקומות אינו מובן אפי' לבעלי תורה מובהקים וזה חילול כבוד הגר"א" החפץ חיים שעה לעצתו והדפיס עם ביאורים. בשנת תרצ"ה לרגל חנוכת הבית של הישיבה דקלצק מרן הגאון רבי אהרן קוטלער מסר שיעור תורני עמוק בסוגיא דחרדל ובו יישב באופן נפלא הגהה קטנה בביאור הגר"א בחו"מ, והשומעים מעידים על עצמם כי הודות להסבריו הם הטיבו להכיר מעט

כפירוש לשולחן ערוך, אלא כחיבור מקורי עצמאי להוציא כל שיטות הש"ס והראשונים.

הגר"ח בעצמו התבטא "העולם אומרים שהלומד פוסקים בלא גמרא הוא כדגים בלא פלפלין, ואני אומר כפלפלין בלא דגים" והדברים הללו מיישבים הרבה תמיהות שמתעוררות תוך כדי לימוד בביאור הגר"א. הדפסת הספר נפרסה על פני תקופה של חמישים שנה. משנת תקס"ג הוצאת ביאור הגר"א על או"ח, ועד הדפסת הביאור על חו"מ בשנת תרט"ו. הביאור נדפס כמעט בכל המהדורות של השו"ע שנדפסו לאחר מכן. ונתפס מיד כספר יסודי בפסיקת הלכה. המשנה ברורה¹⁰⁸ מגדיר את ביאור הגר"א "יתד שהכל תלוי בו וכדאי להכריע הדבר", ואכן בהרבה מקומות הוא מביא את דעת הגר"א ומכריע בה את ההלכה. עוד בחיי הגר"א פשטו הוראותיו מאד לא רק במדינת ליטא, אלא אף מחוצה לה.

הגאון רבי אריה ליב פלאצקער¹⁰⁹ כותב "וידעתי כי במדינתכם כרוכים אחר הגאון מהר"א ווילנא" גדולי דורו היו חרדים על הוראותיו. כמו הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד, והגאון רבי עקיבא איגר. בספר חיי אדם ראה צורך לפרסם התנצלותו על שבכמה מקומות השיג על הגר"א והצדיק מנהגן של ישראל, "כי שמעתי דיבת רבים המתרעמים עלי על שבאיזה מקומות בחיבורי חיי אדם השגתי עליו" והוא מתגונן "שוודאי הוא נחת רוח להגאון דרווחא שמעתתא וכן דרך תורה"ק זה בונה וזה סותר".

לא נשא פניו בהלכה

במובן מסויים הגר"א עשה מהפיכה וקרא תגר על כל מיני מנהגים שנשתרשו מאות בשנים על פי הפוסקים הקדמונים. הגר"א לא נמנע מלחלוק גם על הראשונים. הגאון רבי אלעזר משה הורוויץ אב"ד דפינסק כותב שהגר"א "האיר עיני העם לחפש בחורין ובסדקים אחר כל הראשונים ולא לשאת פנים נגד האמת כפי ראות העין". בענין זה מאלפים דברי החזון איש באגרות¹¹⁰ "אנו מתיחסים להגר"א בשורה של משה רבינו, עזרא, רבינו הקדוש, רב אשי, הרמב"ם, הגר"א, שנתגלתה תורה על ידו כקדוש מעותד לכך שהאיר במה שלא הוא עד שבא ונטל חלקו. והוא נחשב כאחד מן הראשונים ולכך חולק עליהם בכמה מקומות בתקף עוז, וגם על הרי"ף והרמב"ם הוא חולק... לא יתכן לתמוה למה יחלוק על השולחן ערוך" ובספר¹¹¹ החזון איש שב ומדגיש "אם הדבר יצא מפי הגר"א שהוא כאחד מן הראשונים אשר ניתן לו רשות לחלוק על הראשונים".

כמה משקל נתנו לדבריו, אפשר לראות¹¹² ביחסם של הפוסקים איך שנגשו ביראה לישב קושיות הגר"א על מנהגים קדמונים. ידוע סדר קריאת התורה של ראש חודש שלפי

⁹¹ שאלות סב.

⁹² בהקדמה.

⁹³ בשו"ת משיבת נפש ס' טז.

⁹⁴ שו"ת בית אפרים או"ח ס' טז.

⁹⁵ עליות אליהו במעלות הסולם הערה יג.

⁹⁶ שו"ת אהל משה ח"ב ס' סט.

⁹⁷ קובץ איגרות ח"א ס' לב.

⁹⁸ או"ח ס' יג במכתב ב'.

⁹⁹ עיי במעלות הסולם הערה יג.

¹⁰⁰ שם.

¹⁰¹ ס' ששה זרעוני ערוגה, פראג תקמ"ט שנדפס בחיי הגר"א.

¹⁰² או"ח ס' קפ"ט.

¹⁰³ ויש להעיר על מה שכתב המעלות הסולם (הערה יג) שהסיבה שהחת"ס לא רצה לשנות מסדרי הקריאה בראש חודש היא מפני המלחמה שניהל כנגד המתחדשים שבונים דברים מליבים וכמו שהיה רגיל על לשונן "חדש אסור מהתורה". ואני שואל מה יענה על השינוי בסדר כתיבת בני המן שכן היתה דעתו נחרצת לשנות כדעת הגר"א? ויש לחלק ואכמ"ל.

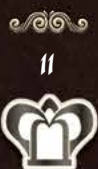
¹⁰⁴ הקדמת הגר"י משקלאוו לשו"ע או"ח.

¹⁰⁵ חזו"א יו"ד ס' קפ"א סק"ג.

¹⁰⁶ אש התורה ח"א עמ' קנ הערה 17.

¹⁰⁷ "קיצור תולדות הח"ח" מבנו.

¹⁰⁸ הגאון ר' חיים יעקב זילברברג זצ"ל.

רשימת הספרים שנדפסו אנחנו למדים שהמוציאים לאור את ספרי הגר"א כמעט לא התחשבו באיסור שפורסם! כבר עוד בחיי הגר"א הופצו כתבי יד בהעתקות. רבי מנחם מנדל שקלאו מספר¹¹⁷ שראה בכתבי הגר"א שהיה כתוב בהן אחרת ממה ששמע, ובעצמו שאל את הגר"א וענה לו, "שהנכון כמו שאמר לי והשומע טעה בדבריו כי לא אמר זה מעולם".

מטעמים אלו מצוי בחיבורים של גדולי האחרונים שלא היססו לחלוק ולפקפק על פירושים שמופיעים בספרי הגר"א. אפשר למצוא לשונות כמו "ובלי ספק התלמיד שמע וטעה בדברי הגר"א"¹¹⁸ ו"בלא דיוק כתבו תלמידי הגר"א כי לא נחתי לזה הענין"¹¹⁹ והם בטויים שכיחים מאוד!

בסופו של דבר קובע החזו"א: "המושכלות מכריעות ועל ידן ידענו שהתוספתא בידינו בלתי מתקנת גם אם העתיקה הגר"א באליה רבה". במילים אחרות, אם הכרעת ההגיון אומרת שלא הגר"א חתום על זה, אין סיבה לקבל גם אם הדברים נדפסו בשמו.

מכון משנת רבי אהרן – וכתבי הגר"א בסדרי זרעים וטהרות

אחד הפרויקטים המרכזיים שנטל על עצמו מכון משנת רבי אהרן הוא בההדרת הספרים הנחוצים ביותר על סדרי זרעים וטהרות. אין זה סוד שבשנים האחרונות נודעה התעוררות בקרב ציבור גדל והולך של בני תורה שמשקיעים ראשם ורובם בבירור הסוגיות של סדר זרעים וטהרות.

מאידך, הספרים שנדפסו מאז על סדרי זרעים וטהרות חלקם תמו וספו, וגם אלו שעדיין בדפוס מצטיינים בשיבושים רבים, מטעויות הדפוס, ועד טעויות המעתיק, והם מצטיינים בחסר ויתר וחליף. אם אמנם הדבר נכון לגבי כלל החיבורים, בנוגע לספרי הגר"א הדברים חמורים שבעתיים, להלן סקירה קצרה:

שנות אליהו על משניות זרעים הובא לדפוס למעלה משנה אחרי פטירת הגר"א "ביגיעת חתנא דבי נשיאה מ' משה". רבי חיים וואלז'ין מעיד¹²⁰ שהספר נתחבר ונסדר ע"י תלמידי הגר"א והוא מזהיר שיתכנו שם שגיאות ומבקש שיתלו אותם בתלמידים, אמנם נראה בכמה מקומות שהגר"א הכניס כמה תיקונים והשמטות, ומ"מ המדפיסים מציינים שאעפ"כ הציגו את הדברים בצידו.

רבי ישראל שקלאו¹²¹ מיצר על המביא לבית הדפוס ש"העלה קמשונים כסה פניו חרולים בשובשים וטעויות וחסרונות בסוגיות הירושלמי" גם בני הגר"א מציינים¹²² את העובדה שהמדפיס "לא יצא חובת הביאור במקומות שהיה צריך להאריך".

תיקונים והגהות על השנות אליהו עשה הגאון רבי יהושע העשיל כץ ריינס מהורדנא - תלמידו של בעל היסוד ושורש

מגדולת הגר"א.¹⁰⁹ בתוך הנוכחים ה' הגאון רבי משה קרליץ ז"ל אשר בשובו לוויילנא חזר על השיעור כולו בפני אחיו החזו"א עד שהתבטא ש"לפרש דברי הגר"א העמוקים באופן כל כך קולע ונכון אינו בשכל אנושי רגיל".

זה לשון מו"ר ראש הישיבה רבי אהרן זצוק"ל¹¹⁰ "דברי הגר"א, הם ככוכבים אף שמצד עוצם ריחוקם ממנו נראים קטנים, באמת הם עולמות גדולים כי נכתבו בלשון קצרה מאד, וגנוזים בהם חדושים נפלאים ועמוקים".

לפעמים חרג הגר"א ממנהגו בביאורו והאריך במקום שראה צורך. למשל באו"ח סי' תנ"ט כשגשג לברר את ההלכה בענין זמני היום וביאור הסוגיא בפסחים צד ע"א, כתב הכל באריכות נפלאה, ומעניין לציין דברים נדירים מאת החזו"א איש¹¹¹ בנוגע לחידושו של הגר"א שם, "שביום שגילה הגר"א את הדבר הכריזו ברקיע הזהירו באליהו ובתורתו שגילה רז זה לבני ישראל". מאד יתכן שיש קשר להתבטאות הזאת עם הדברים שסיפר תלמיד הגר"א רא"ש מאמציסלאו¹¹². ששמע בעצמו מהגר"א וואלאז'ין שפעם אחת נכנס רוח באיש אחד בוויילנא בחצר בית הכנסת ונעשה שם רעש וכשעמד הגר"א בפתח החלון תיכף בראות הרוח את רבינו הגר"א התחיל לצעוק "אתה הוא שמכריזין עליך בשמים הזהירו באליהו ובתורתו". ויתכן שמישך שייכי הני מילי אהדדי.¹¹³

מלבד ביאור הגר"א מעטים החיבורים שנדפסו מעצם כתיבת ידו של הגר"א, רובם הם מפי תלמידיו או מהעתקות שונות. מה שכמובן גרם לשיבושים רבים ונוסחאות שונות [ראה מה שכתבתי במסגרת] כבר שבועות מועטים לאחר פטירתו חששו דיני ויילנא "פן יוקבעו הדברים שאומרים בשמו להלכה וגם יודפס בדפוס... דבר שאינו מתוקן ח"ו" ועל כן נתכנסו ביום שישי י"ט כסליו תקנ"ח והורו לרבים "שלא להאמין לשום אדם, לדברי האומר בשם הגאון החסיד זצוק"ל בעל פה או יביא כתב שהועתק מכת"י הגאון הנ"ל איזה דינים והנהגות ופרושי תורה, עד שיתברר בבירור גמור שהם מכתבי הגאון זצוק"ל שבכתב ידו ממש ויקויים הדבר עפ"י בי דינא רבא דקהילתנו... וכן הוטל איסור שלא להעלות שום דבר בדפוס ע"ש הגאון עד שיתברר כנ"ל".¹¹⁴ למחרת ביום השבת הוכרזה הודעת בתי הדין בכל בתי הכנסיות בוויילנא, ויתר הקהילות נדרשו גם הם לפרסם איסור זה במקומותיהם. רבי ישראל משקלאו¹¹⁵ מודיע צערו לרבים שהגהות הגר"א על התלמוד נמסרו לעמי הארץ ולגויים ולוקים בשובשים קשים - "הגהות היקרות עליכם אני קורא איכה יועם, אבני קודש אשר היו עטרת תפארת ביד אדוניהן, ידי זרים שלטו בהם והיו לאבני אופל... כאשר ראו עיני". שנה וארבעה חודשים לאחר פרסום האיסור להדפסה, התכנסו שוב שני בתי הדינים ואישרו את הדפסתם של שבעה חיבורים.¹¹⁶ מהשוואת רשימת הספרים שאושרה להדפסה על ידי בית הדין, מול

¹⁰⁹ אש התורה עמ' קנא מתלמיד רבינו בקלצק רבי שאול בולמאן ז"ל.

¹¹⁰ בהסכמה לס' רוח אליהו.

¹¹¹ אגרות חזו"א ח"ג סי' קעח.

¹¹² בהקדמה לביאור הגר"א לזהר חדש רות. בחלק מהמדורות נקרא הדרת קודש.

¹¹³ דברי יעקב פרקי מחשבה להגה"צ ר"י עדס שליט"א.

¹¹⁴ בפתח מהדורא ראשונה של שנות אליהו לבוד תקנ"ט.

¹¹⁵ בהקדמת לתקלין חדתי.

¹¹⁶ נדפסה בספר פירוש על כמה אגדות ויילנא תק"ס מעבר לשער.

¹¹⁷ בספר צורת הארץ שקלאו תקס"ב.

¹¹⁸ העמק שאלה קסז אות יז.

¹¹⁹ בית רידב"ז סי' ג'.

¹²⁰ בהקדמה לזרעים נדפס בס' תקלין חדתי.

¹²¹ פאת השולחן.

¹²² פי' כמה אגדות ויילנא תק"ס.

הגאון החסיד

מווילנא

יומא דהילולא

י"ט תשרי

ג' דחודש'

כבר נאמרו השערות שונות¹²² ואין כאן המקום. במהדורה של משנת זרעים שעל יד המכון, שם הג"ר אברהם משה קופנהיים שליט"א דגש מיוחד לקבוע את נוסחת הגר"א על ידי השוואה של הגירסאות מהגהות הגר"א מכת"י וממקומות שונים ואפילו לנוסחאות שהביא הפאת השולחן ניתנה תשומת לב. בעמל רב ובכשרון הוסיף הרב קופנהיים קונטרס שלם של ביאורים נפלאים מתורתו של הגר"א על התוספתא ופתח שער לכל המבקש לעמוד על הבנת התוספתות.

אליהו רבא - וטהרת הקודש

הספר על משניות טהרות יצא לאור ע"י תלמידו הג"ר מאיר מווילנא בשנת תקס"ב בשער נאמר "וקבל פירושים הללו מפה קדוש והוא כתבם על הספר" מההקדמה מתברר שהפירוש נכתב וסודר אחרי מותו של הגר"א. בני הגר"א מתחו בקורת נוקבת¹²³ עליו, שחוץ ממה שלא ציית להוראת הבי"ד שאסרו להדפיס ספרים בלא הסכמתם הם מציינים שיש בידם כת"י עצמו על טהרות בביאור נפלא ובהשוואה לכת"י הם קובעים שהספר מלא טעויות. גם הרד"ל כותב ש"נמצא

איתו הכת"י "ונמצא בו הרבה דברים בסגנון אחר מהנדפס" ישנה עדות שהגאון רבי יעקב כהנא בעל הגאון יעקב הוא סידר עבור רבי מאיר את הכתבים ותיקנם.¹²⁴ על כל פנים ביאור זה נתקבל על הציבור כדברי הגר"א ומובא בהרבה חיבורים שמפללים בדבריו.¹²⁵

ואכן, חידושי הגר"א על סדר טהרות בסגנון אחר ובלשון קצרה נדפסו בספר מאורות הגר"א, לפי דברי השער הם נדפסו מעצם כתיבת ידו הקדושה, ונראה שאינם דומים זה לזה כלל.

שנתיים לאחר מכן הוציא רבי מאיר את הספר טהרת הקודש על התוספתא טהרות, עם פירוש זר זה. מדבריו בהקדמה יוצא שהוא לא העתיק את הגהות הגר"א מגליוני התוספתא של הגאון, אלא הכל ממה ששמע מפיו. מסיבה לא ידועה מדפיסי ווילנא שילבו את פירוש הזר זה עם פ"י מנחת בכורים של ר"ש אביגדור כפירוש אחד, דבר שעשוי לבלבל את הלומד, כי המנחת בכורים על הרוב הוא פירוש על נוסחא אחרת של התוספתא. ב"משנת טהרות" שנדפס על ידינו נעשו מאמצים להפריד את שני הפירושים אבל מאחר והמנחת בכורים לא נדפס מעולם כספר בפני עצמו

העבודה - הוא גם כתב פירוש רחב בשם "מעייני יהושע" שנדפס בווילנא תרמ"ח.

ובכן, כבר מהרגע שנפלה אצלינו ההחלטה להדיר את סדר זרעים ולקבץ את הספרים היסודיים אל מקום אחד לנוחיותם של הלומדים, היה ברור שספרי הגר"א יטלו בראש חלק נכבד. ואכן לאחר השקעה ועמל ללא לאות של צוות תלמידי חכמים חברי המכון, תחת שרביטו של מנהלו ומחוללו מו"ר הגאון ר' צבי ראטברג שליט"א הם זכו לראות את פרי מזימות לבבם על הדפוס, תפוחי זהב במשכיות כסף. מי שלא ראה את מדור השנות אליהו במהדורת משנת זרעים לא ראה מאורות מימיו. דגש ניתן לא רק לתיקוני הטעויות, אלא גם לבירור מקחו של צדיק, תחת פירש השנו"א הארוך והקצר על משקל הפסוק "שנים זיתים עליה אחד לימין הגולה ואחד על שמאלה", נדפסו "ציונים" אחד מימין

לפירוש הארוך ואחד משמאל לפירוש הקצר, עם מאות מראי מקומות והבהרות פירושים והערות. בנוסף נדפס על אתר ספר מעייני יהושע באותיות מאירות. ולא היה די בזה, בסוף המדור נלוו "הערות וביאורים" מאת הגר"א אברהם משה בונם קופנהיים שליט"א באריכות נפלאה לבירור מעמיק יותר ובהשוואת גרסאות הגר"א שבירושלמי ותוספתא ספרא וספרי.

תוספתא זרעים - הגהות הגר"א לתוספתא זרעים, מקורם הראשון הוא בספר "תוספתא - תנא תוספאה" להרב שמואל אביגדור הכולל בתוכו "מנחת בכורים" "עטור בכורים" ו"מצפה שמואל". לראשונה נדפס תוספתא לסדר נשים בווילנא תקצ"ז. ואח"כ זרעים ונשים בשנת תר"א. בשער לסדר נשים מודיע המחבר "הגהות אשר השגתי בכת"י מהגאון החסיד רשכב"ה רבי אליהו מווילנא". הודעה שכזו הננו מוצאים אף בשער לסדר זרעים ומועד, ושם נאמר בין השאר "בהיותי עסוק בספרי להביא לבית הדפוס הגיעו לידי ספרי תוספתא כ"י נוסחא חדשה אשר מפה קדוש יצאו כבוד מרן הגאון החסיד... אשר מסרן לנכדו... ובתוכם ג"כ מקצת ציון מראה מקומות מהר"ר אברהם בן הגאון זצוק"ל". והנה כארבעים שנה לפני זה בשנת תקנ"ט יצא לאור ספר התוספתא עם הגהות וביאור מהגאון ר' יונה ב"ר גרשום זצ"ל. בשער הספר מסופר "על קצת הגהות אשר מצאתי דאיתי לידי ששמעתי שהם מהמנוח הגאון הגדול החסיד מקהילתינו" הוא מציין שהם היו חסרי ביאור והוא הוסיף עליהם פירוש מספיק, וגם כמה הגהות שיגע ומצא בעצמו עפ"י הבבלי והירושלמי.

כאמור החיבור יצא בשנת תקנ"ט והקדמתו נכתבה ביום כ"ז סיון כלומר שנה וחצי לאחר פטירת הגר"א. ממשפחת הגאון לא יצא עד כמה שידוע כל ערעור על מהדורה זו, מה שמאשש את יחוסו של כת"י התוספתא. כמובן שיש שינויים בין גרסאות שבתנא תוספאה להגירסאות בר"ב ב"ר גרשום.

¹²² עיין במאמרו של ר"ק כהנא לחקר ביאורי הגר"א.

¹²⁴ בראש פירוש על יונה.

¹²⁵ הגאון ר' רפאל נתן ראבינאוויץ בהקדמה לגאון"י לעמברג תרכ"ג.

¹²⁶ ראה בס' "עלית קיר" רשימה של מחברים שמביאים דבריו.

ה" כדברי הרמב"ן¹²⁹. בשנת תקנ"ו כבר חלה במחלה רצינית יותר, ושבעות מספר לפני פטירתו בסוף שנת תקנ"ז נפל למשכב ממנו לא קם.

בני משפחתו ותלמידיו הפצירו בו מאד שיתן הסכמתו שיביאו רופא. בראותו צרת נפשם נעתר להם. והרופא רבי יעקב ליבשיץ הוזמן לביתו. בתשובה לשאלת בני הבית "וואו האלט ער" - איפה הוא אוחז? והתכוונו למצבו הרפואי של הגר"א, הוא ענה: "ער האלט אין משניות כלים" - הוא אוחז במסכת כלים - שכן כשהטה אוזנו אל לבו של החולה האזין לקולו החלוש של הגר"א משנ

משניות כלים בע"פ.

בערב יום הכיפורים תקנ"ח קרא לבניו בנוותיו ונכדיו ותוך בכיה הניח ב' ידיו עליהם וברכם - יש לציין את דעת הגר"א שלא להניח ב' ידים על המתברך אלא בברכת כהנים. וכאן מציינים בניו, לראשונה שינה ממנהגו.

כמה ימים לפני פטירתו נכנס ר' שמואל יודעס מנכבדי ווילנא שהיה נוהג מידי שנה להמציא לו אתרוג מהודר אך לעומת השמחה שהיתה במעונו מידי שנה עם קבלת האתרוג, הפעם נטל הגר"א את האתרוג ופרץ בכי מר.¹³⁰ כידוע מנהגו של הגר"א היה כאנשי ירושלים שהיו מחזיקים בידם הלולב כל שבעת ימי החג, וכך גם נהג הגר"א באותה שנה, ונסתלק בחוה"מ סוכות עם האתרוג הזה בידו.

לפני פטירתו נטל הגר"א ציציותיו בידיו ואמר כמה קשה להפרד מן עולם המעשה, אשר על ידי מצוות ציצית שמחירה כמה פרוטות אדם יכול להגיע למדרגות עליונות עד כדי קבלת פני השכינה. אבל בעולם הנשמות גם אם יתן כל כוחו לא יוכל לזכות לזה. וכך החזיר נשמתו ליוצרה ביום ג' חוה"מ סוכות, זיע"א.

הי' זה בלתי אפשרי, לכן הוחלט לפחות להדפיס בציוד את פירוש הזר זהב בפני עצמו להקל על המעיין. ידוע לנו על מהדורה אחרת מתלמיד וותיק של הגר"א, הגאון רבי שמחה בונים משקלאוו אחי רבי מנחם מנדל, והיה למראה עיני הגאון הרד"ל¹²⁷ שמציין שמצא שם דברים שלא נדפסו כלל בזר זהב. ואכן מדפיסי ווילנא השיגו את העתק הזה של הרד"ל והדפיסו אותו יחד עם הזר זהב וקראו לו "ביאור הגר"א"¹²⁸.

"במשנת טהרות" על מסכת ידים שעל ידי מכון משנת ר"א עשו הכל כדי שיהיה הכל תחת עין הקורא ולו משפט הבחירה,

ולכן במקום אחד באו כל הנוסחאות עם הערות בהשוואת הגירסאות ובירורים שונים שנעשו בבינה יתירה ע"י הגר"א **אברהם בונם קופנהיים שליט"א** מהמצויינים שבבני החבורה ונדפסו באותיות בהירות אשר כל הרואה אומר ברקאי.

מכיון שמסכת ידים נוגעת בדיני נטילת ידים, הושקעו דמים - תרתי משמע - לטחון ולברור את הביאור הגר"א על הלכות נט"י שבשו"ע או"ח, עד שיצא כסולת נקיה. תלמידי חכמים חברי הכולל שע"י המכון פתחו שער לכל הבא בשערי הגר"א וגילו בה צפונות.

בחסדי ה' זכינו לאחרונה להוציא לאור ספר משנת זרעים על מסכת מעשר שני ב' כרכים שכמו בספרים הקודמים שיצאו על ידינו, נעשתה בהם עבודת ריטוש וליבון אדירה לרווחתם של הלומדים.

ערוב ימיו

בשנת תקנ"א בהגיעו לשנות שיבה גברה עליו חולשתו, הגר"א סירב לדרוש ברופאים "כי מה לרופאים בבית יראי

¹²⁹ פ' בחוקותי, ועי' חמ"א כלל קנא סעיף כה. ¹³⁰ עליות אליהו מד ע"ב ובהערה קיז.

¹²⁷ בהגהותיו לעלית קיר. ¹²⁸ עי' באחרית דבריו.

נאם הגבר הזקם על

נאם דוד ... שהקים עולה
של תשובה (ע"ז ה' ע"א)

בעזה"י

שנת תצמיה גואל (=תקפ"ח), הפכתי אבלם
(=תקפ"ח) לששון לפ"ק

מה שאמרתי בר"ה קודם תקיעות בשנת תקעו
בשופר (=תקפ"ח) אשר נשמע אשר בא פקודת
הקיר"ה לגויבערנאטר
שיקחו אנשי חיילות
יהודים:

נאמר בעמוס (ג' ו'):
אם יתקע שופר בעיר ועם
לא יחרדו, אם יבוא רעה
בעיר וד' לא עשה.

נראה לפרש ע"פ
מה דאיתא בר"ה (ט"ז
ע"ב): אמר רבי יצחק
כל שנה שאין תוקעין
לה בתחילתה מריעין
לה בסופה, מ"ט דלא
איערבב שטן, ואיתא
שם בתוספות (ד"ה
שאין): מפרש בה"ג לאו
שמיקלע בשבתא אלא
דאיתילד אונסא, ע"ש.
משמע אפילו כשאין
תוקעין ע"פ אונס מ"מ
מריעין לה בסופה.
נראה דמוכח כך מלשון
הש"ס דקאמר מ"ט דלא
איערבב שטן, ואי נימא

דלא תקעו ע"י פשיעה א"כ לא היה פריך מ"ט,
דהא ראוי שהקב"ה יעניש אותם עבור שפשעו
ולא תקעו, אלא מוכח דכוונת התלמוד אפילו

באיקלע אונסא ולא יכלו לתקוע. וא"כ היה ס"ד
דאפילו אונסא דמיקלע בשבתא כל שלא תקעו
בתחילה וכו', לפיכך השמיענו התוס' דאונסא
דשבתא לא כווננו התלמוד. וא"כ זהו ג"כ כוונת
הקרא הנ"ל אם יתקע שופר אזי עם לא יחרדו -
שבדאי לא תהיה רעה בעיר.
ומכלל הן אתה שומע לאו
שאם לא תקעו אפילו באונס
יש לחוש שתבוא רעה.
ומסיים המקרא דאימתי
תבוא רעה בעיר אם לא
תקעו ע"פ איזה אונס, אבל
לא אונסא דשבתא שד' עשה
וציוה בו שלא לתקוע, בזה
אופן אין חשש שיריעו לה
בסופה. ולכן אף שבשנה
זאת היה יום ראשון דר"ה
שבת ולא תקעו, אין לחוש
כלל וכלל.

ולעורר העם מעין המאורע
הגזירה והפקודה עד שגעו
כל העם בבכי ונהה. דהנה רב
סעדיה כתב כמה ענינים אל
אשר ציווה הקב"ה לתקוע,
הובאו דבריו במחזורים
קודם תקיעות. וז"ל: הענין
השביעי כשנשמע תקיעות
שופר נירא ונחרד ונשבר
עצמנו לפני הבורא כי כך

הוא טבע השופר מרעיד ומחריד כמ"ש (עמוס ג'
פס' ו') אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. עכ"ל.

ואמרתי שבעוה"ר שגרמו אין צריכים כעת כלל
לשופר אף ביום שני שהוא חול. ויש לפרש בזה
דקרא הנ"ל אם יתקע שופר וכו' דלפי האמור
ענין טעם התקיעות כדי להחריד העם ושישברו

1 שיחת התעוררות זו נאמרה ע"י רבינו בעת "גזירת הקנטוניסטים".

(משלי פרק ג' פס' כ"ה). כי ידוע שאפילו שמועה טובה כאשר באה פתאום (כמעט מפריחה נשמה), דרך משל שמעתי שאותם אנשים אשר זכו בגורל לאטריע איזה סך רב כאשר נודע להם זאת פתאום כמעט פריחה נשמתם מהם. מכש"כ בעוה"ר צרה גדולה כזאת אשר שמעתי שאיש ידוע ומפורסם לגביר בן קהילת מינסק אשר הגובערנאטר הודיע לו באותו שבת פר' נצבים אשר ניצב לריב מהר פקודה הנ"ל, נתעלף תיכף במעמד הגובערנאטר, וכן אח"כ כלל אנשי העיר כשנתוודע להם הדבר פתאום כמעט לא נותר בהם נשמה. ובודאי אם לא היה אף כל כך הפקודה לבוא והיה נשמע לאט לאט אשר כבר נחתם בטבעת הקיר"ה, ובאיזה המשך הזמן היה בא כמו כל הפקודות אשר נימוסי הקיר"ה שנמשך זמן ועידן מיום אשר יצא כתוב וחתום מלפניו עד אשר יבוא לכלל המדינה, ואם היה גם הפקודה רעה זאת בהמשך כדוגמת שאר הפקודות לא היה מבהיל כל כך את השומע, כאשר הקדמנו שענין הבא פתאומית מבהיל ומחריד עד מאוד להשומע. וא"כ יש לבאר מאי דמסיים הקרא **כי באה ונהיתה** לעינינו להתעורר לב העם לבכי ונהי ע"פ מה שהקדמנו

כי הפקודה תיכף כאשר נחתם מאדוננו הקיר"ה נשלח במהירות תיכף לבני קהילת מינסק ושאר גיבערנס פתאום, וזהו דאמר **כי באה ונהיתה** - כלומר שבאה תיכף אחרי שנהייתה. וענין פתאום הוא קשה עד מאוד כנ"ל, לפיכך אמר **שנמס כל לב ורפו כל ידים** וכו' משום שבאה פתאומית וכן"ל. עוד אמרתי לבאר מאי דמסיים **כי באה ונהיתה**, ג"כ בכדי לעורר לבכי ונהי. שמהראוי לשית על לב על אשר הפקודה באה ונהיתה במהירות מאוד, ראוי מזה עצמו להכניע לבנו לתשובה ולהתאונן על חטאותינו. כי זה ידוע שכל גזירות אשר נעשים בכל שנה ושנה הם נכתבים ונחתמים בר"ה וביו"כ, כמו שאמרו (ר"ה ט"ז ע"א) אדם שאירע לו קרי או אונס קודם ר"ה נידון לשעבר, וא"כ בוודאי גזירה זאת מר"ה שעברה, וא"כ כדין וכשורה היא שהיה מהצורך לשלוח פקודה זאת ביד הרצים תיכף אחרי שחתם הקיר"ה בשבת פרשת תבוא בכדי שתבוא הפקודה לכל הגובערנס קודם ר"ה אחרי אשר גזירה זאת היא משנה שעברה.

עצמם כנ"ל, משום דבר"ה הוא יום דין וכל מה דכייף אינש טפי בהכנעה ושברון לב עדיף ומעלי טפי, וטבעו של שופר להחריד העם לפיכך תוקעין בשופר שטבעו הוא כך להחריד.

אולם כל זה כשיש שלווה והשקט בעולם ואין גזירות מתחדשות ויש לחוש שרבים מהעם לא נכנעו לבם ולא חרדו ולא פחדו, לכן מהצורך לתקוע בשופר להחריד לבות בני אדם על ידו שכן טבעו להחריד, אבל כעת אשר בעוה"ר אשר בא שמועה רעה אשר כל השומע תצילנה שתי אזניו, ועל שמועה זאת ראוי לומר מה דכתיב בנביא יחזקאל (כ"א י"א - י"ב): **ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם. והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח, ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב, ורפו כל ידים, וכהתה כל רוח, וכל ברכים תלכנה מים, הנה באה ונהיתה נאום ד' אלוקים.**

וידוע דחרדה רק מסלקת הדמים, אבל אנחה מפורש בכתובות (ס"ב ע"א) דשוברת חצי גופו של אדם, ור' יוחנן אומר כל גופו, ע"ש. וא"כ אחרי שיש כעת מהשמועה רעה הנ"ל נהי ואנחה

ממילא אין מהצורך להשופר להחריד העם, וזהו דכתיב **אם יתקע שופר** - הוא כשהעם לא יחרדו, אבל לא כשיש בלא"ה חרדות אלוקים ואנחה אצל כלל עמנו בני ישראל ואינו מהצורך כל כך לחרדות השופר.

הנה במקרא הנ"ל ביחזקאל מסיים **כי באה ונהיתה** וכו' ובאמת האי סיומא כולו מיותר דהא מבואר בתחילת המקרא על שמועה כי באה וכו'. ונראה לבאר ע"פ ענין צער ויגון ואנחה אשר אנחנו עסוקין בו. כי לפי הנשמע פקודה רעה זאת נכתב ונחתם מהקיר"ה בשבת פרשת תבוא, ואף לבוא במהירות מאוד כאשר ידאה הנשר, עד אשר בא בשבת פרשת נצבים הפקודה זאת לבני קהילת מינסק, ותיכף אשר נתוודע שם כזאת קודם חצי יום כמעט לא טעמו טעם אכילה כלל העיר באותו שבת, מחמת שבאה השמועה פתאום. וידוע שכל דבר הבא פתאום קשה מאוד, כמו דכתיב: **פתאום יבוא אידו** (משלי ו' ט"ו) ועוד כתיב **פתאום יבוא אליך השודד**, ועוד נאמר: **אל תירא מפחד פתאום**

רק מה שאנו רואין שנתאחרה כ"כ חתימת הקיר"ה עד קרוב לכלות השנה עד שע"ז היה מהצורך לשלוח במהירות ביד הרצים, ולמה לא חתם הקיר"ה עליו מקודם ולא היה מהצורך שיצא במהירות כ"כ, מוכח מזה שגזירה זאת היתה מסורה אצל מלאך רחמים והיה מעכב כל השנה כולה מיום אל יום אולי נשובה אל ד' על עוונינו. כמו שמצינו אצל המלאכים שהלכו מאברהם לסדום כתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב (בראשית י"ט א'), ומפרש רש"י: וכי כ"כ שהו המלאכים מחברון לסדום - שבבוקר יצאו מחברון - אלא מלאכי רחמים היו וממתנינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סגוריא, ע"ש. כ"כ גזירה הרעה הזאת היתה מסורה אצל מלאך רחמים ועיכב כל השנה אולי נשובה בתשובה שלימה ולא יכול לעכב יותר מכלות השנה ולפיכך **באה ונהיתה** - כלומר שבאה במהירות אחרי שנהיתה כנ"ל.

בעשרת ימי תשובה אמרתי בתוך אסיפות קהל ועדה אשר ערכתי דברים להתעורר לב האדם לבכי ולתשובה, והארכתי בתוכן מעשה הפקודה אשר כל מחשבותיה לעקור עיקרי הדת והתורה, וצרתה מרובה מאוד, אוי לנו כי חטאנו שנתקיים בנו **ונבחר מות מחיים** (ירמיה ח' ג'). אשר שמענו שכמה נשים שהתפללו על קברי אבות על בית עלמין בכו בדמעות שליש וביקשו מיתה על עצמם ועל בניהם טרם הלקחם לאנשי חיילות.

אמרתי לבאר מאי דאנחנו אומרים: א"מ בטל מעלינו כל גזירות קשות, עוד אנו אומרים מחוק ברחמין הרבים כל שטרי חובותינו, אח"כ אומרים עוד א"מ קרע רוע גזר דיננו. לכאורה קרע רוע וכו' הוא מיותר אחרי שכבר ביקשנו **שיבטל** מעלינו כל גזירות קשות ועוד ביקשנו **שימחק** שטרי חובותינו, לענין מאי מתפללים עוד **שיקרע** את רוע גזר דיננו. וגם לכאורה תיבת **רוע** מיותר והיה לו לומר סתמא קרע גזר דיננו, וכמו דאיתא בתלמודא גזר דין דיחיד או גזר דין דרבים. ולעיל נמי קאמר מחוק **כל** שטרי חובותינו ולא קאמר **רוע** שטרי חובותינו.

ולפי ענין התעוררות אשר אנו עסוקין בו יש לבאר הכל, רק נקדים אשר התחלנו להעיר שבעוה"ר פקודה זאת לקיחות אנשי חיילות אשר ראוי לומר בזה אשר נבחר מות מחיים, שידוע אפילו אצל אומות יש כמה מהם אשר מאבדים עצמם לדעת מבלי שיקחו אותם לאנשי חיילות אשר הד"ת אחת להם. מכש"כ וק"ו אצלנו שמעבירים על הדת והתורה הקדושה, בודאי נבחר לנו מות מחיים. אמנם להאיש הנלקח אין רבותא כ"כ אלא אפילו לכל שארית הנשארים

מהמשפחה אנחתם ויגונם רבה מאוד עד אשר נבחר להם המות. ואפשר לכוון זאת קרא דירמיה (שם) **ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת**, ולא קאי הרעה הזאת על המשפחה אלא קאי על עסק הענין, ושיעור הכתוב כך הוא - הרעה הזאת יהיה נבחר מות מחיים לכל המשפחה הנשארת. והאדם עצמו הנלקח בודאי טוב מותו מחיים ושואל את נפשו למות. ויש עליו לומר כמו שפירשו הקדמונים מאי דאמר אגג כשהובא לפני שמואל אמר **אכן סר מר המות** (מ"א ט"ו ל"ב), כלומר אף שידוע שהמות מר מאוד כמו שנאמר **ואחריתה כיום מר** (עמוס ח' י'), אבל בזמן שהביאו אותו לשמואל היה יודע שיעשה עליו יסורים קשים ומרים כפלי כפלים ממיתת עצמו. וידוע מאי דאיתא בפ"ק דב"ב (ח' ע"ב) לבאר קרא דירמיה (ט"ו ב') **אשר למות ומות ואשר לחרב** וכו', דכל האמור באחרונה קשה מתחילתו, מיתה קשה מחרב, ומייתי לה מקרא **דיקר בעיני ד' המותה לחסידי** (תהלים קט"ז ט"ו), ע"ש. וכאן גבי אגג אמר לו שמואל **כאשר שכלה נשים חרבך וכו' וישסף שמואל את אגג**, מפרש רש"י שחתכו לארבע חלקים, לכן אמר כי סר מעליו מר המות סתמא, אלא יתגולל עליו מרירות כפלי כפלים. כן יש לומר לעניננו כי לכלל המשפחה הנשארת נבחר מות מחיים אשר מקרעים לבבם יותר מבגדיהם ולא היו בוכים כ"כ למת כאשר המה בוכים להולך לאנשי חיילות, וק"ו בן בנו של ק"ו אותו איש עצמו אשר לבו יחיל בקרבו ואימות מות נפל עליו, כלומר אימות המות נפל אצלו ואינו נחשב למאומה כנגד הצרה הזאת **כי יראה ורעד יבוא בי ותכסני פלצות** (תהלים נ"ה ו') וכמו שאמרו אלמלא נגדוהו וכו' (כתובות ל"ג ע"ב).

ובתוך הפקודה מבואר שיקחו אפילו נערים בני שנים עשר שנה עד זמן בן כ"ה שנה ולא יותר, ואף גם מבואר בפקודה שמי שיהיה בן י"ב עד זמן ח"י לא יבקר אותו כלל ע"פ הרופאים ודאקטורים בנימוסיהם, רק מזמן ח"י עד כ"ה אז יבוקר ע"פ דאקטור כנ"ל ליתן בו דופי, מקיים בנו כי בעד ישראל יאהבו, שלא ליתן עליו דופי. אוי לנו כי חטאנו שניכרים הדברים שיעקר הענין באו להעבירנו על עיקר הדת והתורה. וידוע מה שהתווכח יהודה עם יוסף שאמר **ישב נא עבדך עבד לאדוני והנער יעל אל אביו** (בראשית מ"ד ל"ג). ומפרש"י ובמדרש הוא באריכות, שטען עמו שע"כ אתה בעלילה בא שאל"כ בודאי אני טוב מן הנער בנימין הן למלחמה הן לשימוש, ע"ש. כמו כן יש לנו להתווכח בעווננו שבודאי לעקור את עיקר הדת באו **על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך** (תהלים פ"ג ד'), נראה לפרש צפוניך קאי על התורה, ועל התורה שייך לומר צפוניך וכמו שאמרו המלאכים בפ' ר' עקיבא (שבת פ"ט ע"א)

הקב"ה אם אתה מקיים מה שכתוב בספר אתה ניצל מהחרב, ע"ש. כי אצלנו עיקר חיותינו היא התורה שנקראת עץ חיים, וכמו דאיתא בפרק בתרא דברכות (ס"א ע"ב) שאמר פפוס לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ולמד תורה ואמר פפוס הלוא גזירת המלכות שלא ללמוד ואיך אינך ירא, השיב ר"ע משל משועל שראה דגים בורחים ממצודות וחרמים שפירשו לפניהם בני אדם, אמר השועל לדגים שיבואו לדור ביבשה והשיבו הדגים מה במקום חיותינו אנו מתייראים, במקום מיתתנו לא כש"כ. כמו כן הואיל והתורה היא חיותנו דכתיב **כי היא חייך** (דברים ל' כ') ע"ש. וא"כ אצלנו עיקר החיות היא התורה כמו המים אצל הדגים, וכמו שאמרו על צדיקים **אבי רכב ישראל ופרשיו** (מלכים ב' ב' י"ב), ודבורה אמרה בשירה (שופטים ה' ח') **מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל**, וכתיב **כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל** (שמות י"ז י"א), וכתיב **רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם** (תהלים קמ"ט ו') - כלומר התורה היא החרב שלנו כמו שנאמר **חגור חרבך על ירך גיבור הודך והדרך על דבר אמת** (תהלים מ"ה ד'). א"כ התורה היא חרב שלנו, ואצל אומות נאמר **על חרבך תחיה** אבל אצלנו (החרב) היא מיתה. למשל, דגים עיקר חיותם במים ואינם יכולים לסבול אש אפילו שעה אחת. ולהיפך, סלמנדריא שהיא תולדת האש, עיקר חיותה באש ומקום מים הוא מקום מיתתה. כמו כן התורה היא עיקר חיותנו ואצלם עיקר חיותם החרב, ואצלנו החרב כמו המים לסלמנדריא והאש לדגים. וכמו דאיתא במדרש הנ"ל הסייף והספר ירדו מכורכין, אי סייפא לא ספרא ואי ספרא לא סייפא. וע"פ המדרש יש לפרש מאי דנאמר **וישכן מקדם לגן עדן את להט החרב המתהפכת לשמור דרך עץ החיים** (בראשית ג' כ"ד), כלומר מי שאינו שומר עץ החיים - נכשל בחרב.

הנה על דבר הפקודה הזאת נתרעם עולם ומלואו, כמה תענית קבלו, כמה תפילות ותהילות אמרו, כמה דמעות הורידו כנחל דמעה לבקש ולהתחנן שיטה ד' לב מלכות ושריו עלינו לטובה. ויש להקשות כמו שהקשה הלל בפרק אלו דברים (פסחים ס"ו ע"א), וכי פסח א' יש שדוחה שבת הלוא הרבה יש שדוחה שבת היינו תמידין של כל השנה. כמו כן קשה הלא עתה זמן עשיית אשר הכל נכתב בר"ה ויהיה נחתם ביוהכ"פ הבא עלינו לטובה מי יחיה ומי ימות, כמבואר באורך בפייט של ונתנה תוקף, וכמו שאנחנו עומדין עתה כולנו בחיים מי יודע כמה אשר יעברו בשנה זאת ולא מרעישין כ"כ על זאת, רק בדרך הטבע כל אחד שב בתשובה כל מה דאפשר. ולא כן צער ויגון פקודה אשר יחסר אצלנו ערך נ' נפשות ובוודאי העדר תמידי כל שנה מחסר בכפלי כפלים,

חמודה גנוזה שהיה לך מששת ימי בראשית, א"כ עיקר מה שיערימו על עמך סוד עצתם הוא על צפוניך היא התורה לעקור הד"ת. וכמו שאמרו (שבת קי"ט ע"ב) שעיקר קיום העולם הוא על אמן יהא שמיה רבא של הבל תינוקות של בית רבן, ושאלו ידי ודידך מאי, והשיב אינו דומה הבל שאין בו חטא להבל שיש בו חטא, וע"ז ראוי לומר **שמח בחור בילדותיך** (קהלת י"א ט') כל זמן שאין בו חטא, אבל כעת נתקיים **על כן על בחוריו לא ישמח** (ישעיה ט"ז ט') **קרא עלי מועד לשבור בחורי** (איכה א' ט"ו) **זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם** (איכה ה' י"ד) **ובחורי ישראל הכריע** (תהלים ע"ח ל"א), אוי נא לנו. כי לפי האמור ומבואר בפקודה ליקח מאיזה בית אשר יעלה גורלו לפי מכסת נפשות אשר נמצא יותר בתוך הבית. יכול להיות שיוקח מעיני העדה ח"ו, וע"ז ראוי לומר האמור בירמיה (ט' כ') **כי עלה מות בחלוננו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות**. לכאורה יש לדקדק היה לו לומר עולל בחוץ בחורים ברחובות, אבל לעניננו יש לפרש כך **כי עלה מות** - כלומר הרע הזה שהוא עולה יותר קשה ממות **בחלוננו ובארמנותינו** - כלומר שיכול לבא הצרה הזאת לעיני העדה שנקראים חלונות, כי היינו הך חלונות או עינים, ובקהלת איתא (י"ב ג') **וחשכו הרואות בארובות** - אלו העינים, ויבוא **בארמנותינו** ולא דוקא בבתים קטנים. והעיקר הענין **להכרית עולל מחוץ** וכו' יתפרש ע"פ מאי דמפרש רש"י על הפסוק במשלי (א' כ') **חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה**. ומפרש"י שם בשם התנחומא, **חכמות** - של תורה בחוצותיה וכו' ומה הן **חוצותיה** - בתי מדרשות, **ברחובות** - מקום שמרחיבין אותה, עכ"ל. א"כ יש לפרש ג"כ **להכרית עולל מחוץ** - כלומר כוונתם הוא שלא יהיה עולל היינו תינוקות של בית רבן בבהמ"ד ובחורים מרחובות - כלומר בחור שדעתו יותר חזקה בתורה מעולל, רוצה להכריתו שלא ירחיב את התורה, וניחא דקאמר **מחוץ מרחובות** כנ"ל.

אוי לנו הנה אמרו חז"ל (פסחים ס"ה ע"א) אשרי מי שבניו זכרים אוי לו מי שבניו נקבות, והיום נתקיים מה שאמר ירמיה (כ' ט"ו) **ארור האיש אשר בישר את אביו לאמר בן יולד לך**, כי בעוה"ר אוי לו מי שבניו זכרים שלא יוקחו לאנשי חיילות ח"ו.

הנה על דעתם שרוצים להטיב עמנו מטובם ולהשים עלינו חרב, אשר אצלם נאמר **על חרבך תחיה** (בראשית כ"ז מ') אבל אצלנו אין בה חיות אלא מות, וכמו דאיתא פ"ג דע"ז (י"ז ע"ב) אי סייפא לא ספרא ואי ספרא לא סייפא. ובספר תורת חיים מובא בשם ערוך לפרש ע"פ מאי דאיתא במדרש פר' בחוקותי (ילקוט שמעוני ויקרא רמז תר"ע) הסייף והספר ירדו מכורכים מן השמים, אמר

ומ"מ פקודה זאת מזמן שבאה עד עתה ערך שני שבועות חשך מחשוך תארינו ונמס כל לב ורפרו כל ידים עד אשר לא נותר בנו רוח באפינו.

אולם כבר הארכנו לעיל שענין צרה זאת קשה ועזה ממות עד אשר נבחר מות מחיים וסר מר המות נגד ערכה, והרבה יותר היו בוחרים למות מצרה זאת, וכמו שהארכנו שראוי לומר **אל תבכו למת** (ירמיה כ"ב י') - כי אם היה מת לא היתה הבכיה רבה כ"כ כמו שבוכים להולך לאנשי חיילות, בכולהו איתנהו ביה **ואימות מות נפלו עלי** (תהלים נ"ה ה'). ובזה שייך לומר **אפפוני חבלי מות** (תהלים קט"ז ג'), והוא על דרך דכתיב **ויעבתוה** -

בעגלה עבותות חטאה (מיכה ז' ג' ורש"י), דימה הכתוב שהחטא עב מאוד כפילה ומכופלת היא כמו עבותות העגלה שהוא עבה, וידוע דעבותות וחבלים שורש אחד להן. ולפיכך אמר אפפוני חבלי מות - כלומר

מיתה טבעית אינה ענין כ"כ וכמו שנאמר **יקר וכו' המותה לחסידי** (שם). אבל איזה עסק מות שיש בה מרירות הרבה כפלי כפלים כמרירות המיתה בזה שייך לומר שענין מיתה זאת היא עבה כמו עבותות וחבלים שהמה כפולים הרבה. וזהו ענין **דמצרי שאול מצאוני** (שם), כלומר הצרות האלו אינן מעוה"ז אלא צרות של גיהנם. ולפיכך נתרעם העולם ומלואו מפקודה וצרה זאת שהיא קשה כפולה ומכופלת יותר הרבה ממיתה טבעית. ואפשר שזה נכלל במה דכתיב בתוכחה **גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר וכו' יעלם ד' עליך** (דברים כ"ח ס"א), משום דאמרינן (ר"ה ט"ז ע"ב) ג' ספרים נפתחים ב"ר' היינו ספרי מתים וספרי חיים, צדיקים לחיים ורשעים לספר מיתה. וא"כ לא מצאנו למעלה אלא ספרי מתים לרשעים, אבל מידי דקשה ממיתה הרבה עד אשר נבחר מות מחיים לא מצאנו שיש כזה ספר, שעסק צרה כזאת בעוה"ר אינו עסק תמידי, אלא אחרי שנות דור ודור בכמה דורות אשר יתחלפו יראה וימצא ח"ו גזירה רעה שהיא עזה וקשה ממות ומשום דלא שכיחי לא נמצא ספר על זה. וזהו כוונת המקרא דגם כל חולי וכל מדוה אשר לא כתובה כלל בספר כי לא נמצא ספר רק ספרי מתים, מ"מ אם יחטאו ח"ו באיזה דור יעלם ד' עליך, גם צרה

שהיא קשה ממות כמו הצרה הזאת הבאה עלינו בעוה"ר שהיא קשה כפליים הרבה ממיתה ולא נמצא על זה ספר שתהיה כתובה בספר, אעפ"כ היא בכלל מכה אשר לא כתובה בספר.

ובזה נבא לבאר מאי דאמרינן א"מ **בטל** מעלינו כל גזירות קשות, ואח"כ אומרים **מחוק** ברחמין הרבים כל שטרי חובותינו וזהו מצרות טבעיות או מיתה טבעית שהכל נכתבין בספר ע"ז בקשתינו שיבטל הגזירה ואף ימחקו הגזירות, אבל איננו מבקשים שיקרע את הגזירות שזה ידוע דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ונימוסי סופרי המשפטים כל מה שכתוב בספר א"א לקרוע אותו מתוך הספר רק אם רוצים לבטל איזה דבר אשר כבר נעשה בתוך הספר עושין עליו תבא, כלומר שכותבין שאח"ז ביטלו ענין עסק הנעשה מקודם, או מוחקין את כל ענין הכתוב, אבל לקרוע דף אחד מספר זה לא יתכן לכל יודעי דת ונימוסי ערכאותיהן. וא"כ ניחא דעל גזירות תמידיות אשר נכתבין בספר ע"ז אנו מבקשים שיבטל אותן או ימחק אותן, אבל אין אנו מבקשין לקרוע אותן לגמרי שזה לא יתכן לקרוע הספרים המיוסדים. אולם על גזירה כזו שאינה כתובה כלל בין ספרי מתים וספרי חיים ולא נמצא על זה ספר מיוחד כלל רק נכתב לפי שעה, על זה וכיוצא בזה מבקשין אנחנו שיקרע אותה לגמרי, ולפיכך **קרע רוע גזר** - כלומר דבר שהוא גזירה רעה עד מאוד והיא מכלל אותה שלא כתובה בספר, זה מהראוי שיקרע לגמרי מעיקרו עד שלא יזכר ויפקד כלל.

♦♦

יום ה' עשי"ת קבענו תענית, ואחרי התפילה הלכנו על בית עלמין באסיפה וקיבוץ עם. אמרת באותה שעה:

אחיי מורי ורבותי למה באנו לפה לקיים מה שנאמר בגמ' תענית (ט"ז ע"א) בשעה שגזרין תענית יוצאין לבית הקברות, ושם מסיק דבטעמא דמילתא פליגי בה ר' לוי בר חייה ור' חנינא חד אמר הרי אנו חשובים לפניך כמתים, וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. אוי נא לנו כי חטאנו ב' הטעמים אינו צריך לנו לילך לביה"ק,

דהנה מטעם ראשון להורות שהרי אנו חשובים כמתים, לפי מה שהקדמנו עד עתה מצרה הבאה עלינו **שיקר בעיני כל המותה, ונבחר מות מחיים**, א"כ אינו ענין לזה מה שאנו מראים את עצמנו חשובים כמתים, ולא נשאר רק הטעם השני שיבקשו עלינו המתים רחמים. אף על זה פקחתי עיני וראיתי מה שכתוב בזוהר פר' אחרי באריכות מזה, וע"פ דברי הזוהר הנ"ל ביארתי קרא בירמיה (ט"ו א') דאמור שם **ויאמר ד' אלי אם יעמוד משה ושמאל לפני אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו**. לכאורה קשה לישנא דאין נפשי אל העם הזה, והיה לו לומר לא אשמע או לא אסלח להם. וביארתי עפ"י קרא בתהילים (כ"ד ד') דכתיב **מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו אשר לא נשא לשוא נפשי**, כתיב נפשו וקרי נפשי, ואמרתי לכון הקרי והכתיב יחדיו. עוד יש לבאר עפ"י מאי דכתיב **כי שחה לעפר נפשנו וכו' קומה עזרתה לנו** (תהלים כ"ד כ"ו - כ"ז).

והקדמתי הערה אחת לאמר מורי ורבותי לא אאריך בדרוש כלל כי א"א להאריך, הן מפאת הדורש והן מפאת העם הנאנחים והנאנקים.

מפאת הדורש א"א בשום אופן להאריך, כי ידוע שכל הדרושים נאמרים בפה ולכן נקל לדורש להאריך עת וזמן לדבר בפה, אולם דרושים שעיקר ענין עסק דרוש בזה לעורר את לב העם לנהי ויללה, וענינים כאלו לא נעשה בדיבור באמירות פה ולשון אם לא שהדורש צריך לו להרים את קולו עד אשר מקירות לבו יהמה לזעזע זעקות חשבון ולבכות בכי מיפעת ודברי שאגתו יתיכו בימה, וכל הדברים כאלו בודאי יוצאים מן הלב בלב ולב ידברו ובנהימות לבו יהגה, ולכן קשה להאריך על דברות הלב כי הלא ידוע שכל איברים של האדם מיוחדין להמה לכל אחד תשמיש ידוע. כדומה הרגלים מיוחדין להילוך, ידוע שהבדחנים בעת שמשמחים על החתונה הולכין על ידיהם אבל לא יסבו הרבה בלכתן רק מעט. וכן מי שאימן את רגליו לתפוס בהם קסת סופר לכתוב, אך בודאי מעט אשר יכתוב בהם. כן הדבר, הפה מיוחד לתשמיש של הדיבור בקביעות, אולם בענין שמהצורך שקירות לבו יהמה כהמון גלים להיות כל הדברים יוצאים מנהמות הלב, קשה מאוד להאריך הואיל ואין הדיבור מיוחד לתשמיש של הלב, א"א להאריך דיבור מנהמות הלב.

ואף מפאת השומעים, אשר יותר משני שבועות אשר באה השמועה רעה הזאת תאנו לשפוך לב כמים ונשבר לבנו בקרבנו ונדכאת רוחנו מהצרות והתלאות אשר עברו עלינו עד אשר לא נותר מתום בבשרנו כי **באו בנים עד משבר** - שדומים כיולדה - **וכח אין בנו** (ישעיה ל"ג ג') לעמוד עוד עד אשר

אם תמנו לגווע ח"ו, וכלו בדמעות עינינו מעצמנו ואף ע"י הנוגפים והמעוררים המתעוררים את לב העם בדרושים. ואמרתי משל לרופא שבא לחולה ביום השביעי לחוליו אמר שלרפואת חולי הזה צריך להזיע. ע"כ בערך בחצי היום יכסוהו בכרים ואף כמה בגדים יעלו עליו מחמת שהיה תקופת טבת והיה הזמן קור גדול, ציוה הרופא לעשות ולהחזיקו בכיסוי הנ"ל בערך שעה אחת עד שיזיע היטב ויתרפא. ועוד ציוה הרופא אף שיהיה קשה כיסוי הנ"ל להחולה יחזיקו איזה אנשים ביד חזקה את הכיסויים הללו על החולה בכדי שלא יפסיק להזיע במצו, ועשו כך ונתרפא החולי. אח"ז בימות הקיץ בתקופת תמוז היה ג"כ חולי ובא הרופא ביום השביעי בבוקר ואמר שבערך חצי יום צריך להזיע והרופא נסע משם לאיזה דרך לא רחוקה ואנשי הבית של חולה הנ"ל זוכרים את אשר ציוה הרופא בחולי הראשון לכסוהו היטב בכרים ועוד בגדים מלמעלה. ופקדו עליו אנשים שומרים להחזיק אותו תחת כיסוייו בערך שעה אחת כמו שאמר הרופא בחולי הראשון, אולם לא ידעו ההפרש שחולי ראשון בזמן הקור והיה צריך להרבה כיסויים משא"כ בחולי הזה שהזמן חם מאוד די בכיסוי מועט. וכאשר עשו לו בזמן החום הרבה כיסויים והחזיקו עליו אנשים בחזקה את כיסוייו בערך חצי שעה והפציר החולה על אנשים המחזיקים שיניחו אותו ליטול מעליו את הכיסוי כי ירא מאוד שלא יתעלף, והאנשים לא השגיחו לדבריו עד שהיה קרוב שיתעלף החולה עד שלא נותר בו נשמה. ובתוך כך חזר הרופא מדרכו ובא להחולה וראה את כל אשר נעשה להחולה הזה, ואמר אהא אל תחטאו בנפש החולה הזה ודמו יהיה בראשיכם, וציוה להסיר מעליו הכיסויים ולכסוהו לאט בבגד אחד. ואמר להם הרופא הלא תדעו שחולי הראשון היה בזמן קור והיה צריך לכמה מכסאות, לא כן חולי הזה שהזמן חום מעצמו. כן אמרתי בדמיוני אף שעת צרה הנעשה בזמן מרדכי ואסתר שזעק זעקה גדולה ומרה וציוה להכניס את היהודים ולצום שלשה ימים, זה היה בזמן קודם חג הפסח בחדש ניסן, ואז היה הזמן קצת העם רחוקים מתשובה והכנעה, וכמו שנאמר ויעבור מרדכי שעבר על חג הפסח. ולפיכך היה מהראוי לעשות התעוררות הרבה בכדי לשבור לב האנשים. לא כן עת הצרה הזאת אשר בלא"ה כלל ישראל עוסקים מזמן חודש אלול בתשובה ויראה, וכמו שאמרו דורשי רשומות **אריה שאג מי לא ירא** (עמוס ג' ח') - הוא אלול ר"ה יו"כ, ולכן במעט התעוררות נמוג לב העם ולא גם עוד רוח באיש עד אשר לא נותר בנו נשמת רוח חיים באפנו, וקשה להתעורר הרבה לרוב כמו שהיה קשה כיסויים רבים לחולי השני עד שהיה קרוב לחוש שיתעלף.

נחזור לבאר הפסוקים שהתחלנו ונבאר בדרך הזה מאי דאיתא גבי יונה **וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי** (יונה ד' ח'), ויש לדקדק למה דוקא נפשו, ולמה אמר טוב מותי מחיי אטו לא ידעין דמחיי כוונתו.

ונראה לבאר כל זה ע"פ מאי דאיתא בזוהר פרשת אחרי (ח"ג דף ע' ע"ב) על קרא דביום הזה יכפר עליכם (ויקרא ט"ז ל'), וז"ל בקיצור כי יש לאדם יש נפש רוח נשמה, וכשמת מבואר שם שלשה מדורים עבון היינו הנפש היא נשאת בהאי עלמא ושכיחא נפשא דצדיקייא לאישתכח בהאי עלמא לאגנא על חיי ולא איסתלקא מהאי עלמא לאסתכלא ולמנדע ולאגנא על דרא, והאי הוא דאמרו חברייא דמיתי ידעי בצערא דעלמא. מדורא תנינא הוא לרוח בג"ע התחתון. מדורא תליתאה לנשמה בג"ע העליון עליו כתוב אם תתענג וכו'. ותאנא בשעתא דאיצטריך עלמא רחמי, ואינן צדיקייא זכאין, ההוא נפש דאשתכחי בעלמא לאגנא על עלמא נפש סליק ואזיל ושאט בעלמא ומודע לרוח, ורוח סליק ואתעטר ומודע לנשמה, ונשמה לקוב"ה, וכדין חס קוב"ה על עלמא, כדין נחתא מעילא לתתא, נשמה אודע לרוח, ורוח אודע לנפשא.

עוד שם, בשעתא דאיצטריך עלמא רחמי, וחיי אזלי ומודעי לנפשיהו דצדיקייא, ובכאן על קברייהו, אינן דאיתחזו לאודעא להו, מ"ט דשוין רעותא דילהון לאתדבקא נפשא בנפשא, כדין אתערין נפשיהו דצדיקייא, ומתכנפי ואזלין לדמיכי חברון, ומודיעו להו צער דעלמא, וכולהון אעלין בההוא פיתחא דג"ע, ומודיעי לרוח, ואינן רוחין דמתעטרין בג"ע, מלאכי עילאין אזלי בינייהו, וכולהו מודיעין לנשמה, ונשמה אודעת לקוב"ה, וכולהון בעאן רחמי על חיי, וחס קוב"ה על חיי בגיניהון. ועל דא אמר שלמה **ושבח אני את המתים שכבר מתו** וכו' (קהלת ד' ב'). אמר ר' חייא תוהנא אי אית מאן דידע לאודעא להו למתייא, בר אנן, עכ"ל. ע"ש עוד אריכות דברים בזה דצדיקים פועלים במיתתן יותר מבחיהם.

ומזה יש לכון מאי דאמר גבי יונה **וישאל את נפשו למות ואמר טוב מותי מחיי**, משום דמה שהרע ויחר ליונה כל הענין, הוא משום שראה שמחמת שאנשי נינוה יעשו תשובה יבא חרון אף לישראל שאינם שבים ע"פ תוכחות הנביאים, ותבוא איזה צרה לעלמא ביקש את נפשו למות ואמר שעיקר בקשתו למות כי טוב מותו מחיי,

כלומר שהנפש ישאר פה בין החיים וע"י הנפש יכול לאגנא על עלמא, וזהו האמור מפני הרעה נאסף הצדיק להגן על הרעה.

אולם מבואר בזוהר הנ"ל שדוקא צדיקים יכולין לאודעא צערא למיתי משום שיש להם כח לאיתדבקא נפשא בנפשא, וכמו דמסיים שם דאמר רבי חייא תוהנא וכו'. ובזה ניחא דקאמר (תהלים כ"ד ד') **מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו נקי כפיים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי, נפשי קרי, וכתוב נפשו**. כלומר, **מי יעלה בהר**, ידוע שדרכם היה לקבור בהרים, וכמו דכתיב גבי יהושע **ויקברו אותו וכו' מצפון להר געש** (שופטים ב' ט'). ובסוף מ"ק (כ"ח ב') איתא נשי דשכנציב אמרי עטוף וכסו טורא, ע"ש במהרש"א שמפרש ע"פ ערוך שמספיד שהרים שמקברים שם יתכסו א"ע במלבושים נאים, שדרכם היה לקבר בהרים. ולכן אמר מי יעלה בהר לאודע צערא דעלמא דהכא לנפשא דצדיקייא דמיתא אשר לא נשא לשוא נפשי, **ונפשי** - כלומר שיכול לאיתדבקא נפש שלו עם נפשות הקדושים היינו **נפשו**, וכמו דאיתא שם בזוהר, לבסוף כתיב **והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים** (שמואל א' כ"ה כ"ט), נשמת אדוני מיבעי ליה. אלא כמה דאמרן דזכאה חולקהון דצדיקייא דכולא איתקשיר דא בדא, נפש ברוח, ורוח בנשמה, ונשמה בקוב"ה, אשתכח דנפש צרורה בצרור החיים, עכ"ל.

ובזה מבואר קרא דירמיה (ט"ו א') **ויאמר ד' אלי אם יעמוד משה ושמואל לפני, כלומר שיעמדו מתים לבקש עליהם אעפ"כ לא יועילו**, אחרי אשר - **אין נפשי אל העם הזה** ולא אוכל לאתדבקא נפשא בנפשא שלהם, לפיכך לא יכול לבוא להם תועלת ע"י מתים וכנ"ל.

ולכן מהראוי לשוב בתשובה בלב שלם כמו דמפורש בזוהר הנ"ל לבסוף דהם נקראים דורש אל המתים אבל ישראל אתיין בתשובה, ע"ש. וע"ז יתקיים כי **שחה לעפר נפשינו** - היינו שנפשנו יתדבק בנפש של השוכן עפר ואז **קומה עזרתה לנו**.

עוד אמרתי לעורר אוי לנו כי חטאנו אוי לנו שעלתה בימינו, כך ירמיהו קילל את יומו ואמר בפרק כ' (י"ד - י"ח) **ארור יום אשר יולד וכו' למה זה מרחם יצאתי וכו'**. ועתה קשה עלינו לומר ביו"ט הללו שהחיינו וקיימנו לזמן הזה. **הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם לו קיינו שישלח לנו עזרה מצר אמן**.

ספרים העומדים לצאת בקרוב

**אנשי בשורה אנחנו היום, פרויקטים גדולים שעמלים עליהם
אברכים חברי המכון, עומדים לפני גמר ובעה"ת יראו אור במהלך
שנת תשפ"ד.**

שיח ערב גיטין

דומה כי בהתבונן בתהליכות חייו של רבינו רה"י זצוק"ל נוכל לשים לב כי בשני מישורים הלך עמנו, הנגלה והנסתר, אם בנגלותיו ראו ראינו עמלו וכל יגיעו להעמיד קמח לתורה ולהפיץ תורה בעוד פינה אשר לא זרח שם אור שמש של תורה, הרי שכל זה היה לחפות נסתרו בהם גלי דרעיה ונפל נהורא בבי מדרשא, בכל חלקי "שיח ערב" אשר יצאו ובאו על מזבח הדפוס מראה רבינו כוחו ורוב עוזו לפרק שברים ולתרוץ היות. לא פלא איפוא כי הדור אשר לא ידע את רבינו רה"י זצוק"ל שותה בצמא חידושי תורה ערבים אלו, בהם כאמור סולל הוא דרך ונתיב לא ידעו עיט.

ברוך השם שאחר יגיעה עצומה עומדים אנו בפני גמר חלק נוסף עמ"ס גיטין, בטוחנו כי חלק זה כקודמיו (על מסכת פסחים, סדר מועד, חולין טהרות, סנהדרין, מנחת חינוך, סדר קדשים, ונדרים) יתפוס את מקומו הראוי לו כאחד מספרי היסוד על מסכת זו.

מפני החבורה אחרי שעמל עם שאר בני החבורה על כלל המסכת בורר לעצמו משנה אחת אותה הוא בונה כסוגיא מן המסד עד הטפחות, בצורה כזו שאח"כ מוגש ללומד מבנה מושלם של סוגיא ברורה ומחוררת.

כאמור כל זה הוא מלבד שאר המדורים ובהם ספרי ראשונים ואחרונים מוגהים ומועשרים בהערות מחכימות הפותחות אפיקים חדשים לכל מעמיק.

ראש וראשון לכל הוא ספרו של מרן רה"י הגרי"ח ש קוטלר זצוק"ל, על מסכת גיטין, המתעתד להצטרף לשאר החלקים שכבר ראו אור, ותופסים כבוד בשולחן המזרח של עולם התורה המתענג על צוף אמריו, בסגנונו המיוחד אשר שאב מאביו מרן רה"י הגר"א זצוק"ל ומסבו הגר"א זצוק"ל, ומשילוב שני הסגנונות פלס נתיב חדש דרך סלולה וברורה, בחידושים מאירים ומתוקים.

התחושה אצל העוסקים במלאכת הקודש היא תוך כדי מיון וסידור הדברים לדפוס, היא כי מתגלה לנו מיום ליום עומקים חדשים ובלתי נתפסים בהם ניוון רה"י זצוק"ל, אין מקצוע בתורה שבו לא היה להגרי"ח"ש יד ורגל, ובמחווה הפורה חידוש וחדש ללא הרף. רה"י זצוק"ל הותיר אחריו ארגזים מלאים פתקאות ורשימות קצרות בכל מקצועות התורה, בס"ד מושקע עמל לסדר דבר דבור על אופניו על מנת שנוכל לערוך ולהגיש ללומדים תורה ברורה מתמצית דם חלבו של רה"י זצוק"ל.

דבר פלא בולט מאד תוך כדי מיון וסידור הדברים לדפוס, דבר המעמיד לפנינו מושגים של גדלות בתורה באופן מבהיל, "והגית בו יומם ולילה" כפשוטו, כי אין זמן ואין מצב בו יש פטור מעסק התורה, ומשכך גם בהיותו טרוד במילי דשמיא בצרכי הישיבה ובהעמדת התורה בכל קצוות ארצה"ב - לשם כך מסר את נפשו כפשוטו - לא היה יום בו לא חידש חידושי תורה והעלם על הכתב דייקא.

ביאורי רבי ידעיה הפניני הברדשי על המדרשים

דורנו זה לשאוב עוד מתורתו בהגלות נגלות ביאוריו למדרש שוודאי ישפכו אור בשטחים נרחבים מאוד, הן בביאור דברי חז"ל והן בהשקפת התורה כאשר היא

יוצאת מפי אחד הראשונים תלמיד הרשב"א, כאמור בימים אילו ממש הספר עולה על מזבח הדפוס לשמחתם של כל לומדי התורה החרדים לכל מוצא פיהם של ראשונים כמלאכים.

על מזבח הדפוס עולה בימים אילו ספרו של רבנו ידעיה הפניני הברדשי, ביאורים על כל הקשה במדרש רבה. רבינו ידעיה המוכר גם על שם ספרו "בחינת עולם", שהיה במשך שנים רבות ספר מוסר הנלמד בעיקר, יעידו על כך ההעתקות הרבות שיש לספר בחינת עולם כמו כן גם הביאורים הרבים שנתחברו לפרש את דבריו הקצרים והעמוקים, זוכה

ים של שלמה קידושין כתובות

שמעידים בפנינו כי הוצאה זו מאירה את עיני הלומד, ורבים אומרים מי יראנו טוב בהשלמת שאר החלקים עמ"ס קידושין וכתובות, בס"ד בקרוב ממש יצא מסכת

קידושין כלולה בפאר והדר, ואחריה מסכת כתובות אשר תשלם את הסדרה כלולה בתפארתה.

גם מסכת קידושין - כקודמתה מסכת יבמות - ערוכה מחדש מכתב יד ממנו הודפס הספר לראשונה, ע"י כת"י זה מתבררים ומתלבנים טעויות לרוב, שנשתרבו באין מבין לספרים הנדפסים, ועתה הכל יבוא על מקומו בשלום, באמת אמרו לא היה כבושם הזה.

ברוך רחמנא שזיכנו להיות חותמים בקרוב את סדרת הספרים "ים של שלמה", אשר למן הזמן בו ראו אור הדפוס לראשונה עדיין לא נעשתה עבודה מקיפה כיאה וכיאות לאחד מספרי היסוד. עבודה מקיפה אשר כוללת הן העמדת הגירסא הנכונה בספר שרבו בו שגיאות בדפוסים המצויים, והן בבירור וליבון שיטתו ובהבאת דברי האחרונים שדנו ופלפלו וחתרו לרדת לעומק דעתו של רבינו קדוש ד' נורא מהרש"ל.

החלקים עמ"ס בבא קמא, חולין, גיטין, ביצה ויבמות, שיצאו לאור במשך השנים תש"פ - תשפ"ג כבר קנו שביתה אצל הלומדים,

♦ ארכיון - כתבי הגריח"ש

משנת זרעים מעשרות

מלבד המשנה
ופרשניה, עוד
מודפסים
בכרכי "משנת
זרעים" ספרים
של ראשונים

ואחרונים שעל המסכת ודיניה. בכרכי "משנת זרעים - מעשרות" יודפסו בס"ד חיבורי ראשונים ואחרונים הנוגעים ישירות למסכת מעשרות. גם על ספרים אלו עמלים בני החבורה לפארם וללכנם מכל סיג ולהעיר הערות מחכימות. מעתה ימצא כל לומד לפניו שולחן ערוך כל מיני מגדים. חמדה גנוזה אשר תצורף ורואה אור לראשונה, הוא "ספר מקור חיים על הרמב"ם הלכות מעשר" לרבי חיים הלוי סנדורי אב"ד מצרים. חידושים נפלאים בעיקרי הסוגיות דהלכות מעשר. כתב יד הוא מספריית הרחיד"א, הביאו הרחיד"א בספריו (עין זכר מערכת הק' אות יא, שיורי ברכה יו"ד סי' צז, וכן בפתח עינים בכמה מקומות).
עד כה זכינו להוציא לאור ספרי משנת זרעים על מסכתות אלו: מסכת פאה (ג' כרכים), מסכת חלה (ב' כרכים) מסכת שביעית (ב' כרכים) מסכת מעשר שני (ב' כרכים) ביכורים. משנת טהרות - מסכת ידים.

ממפעלי המכון הנודעים ביותר הם סדרת "משנת זרעים" ו"משנת טהרות", עליהם טורחת חבורה שעוסקת יומם ולילה בלימוד המסכתא, ותוך כדי לימודם זכו לאחרני בהעלותם על הכתב ביאורי הסוגיות ובירור השיטות, אם סביבות הר"ש שהוא אבי הפרשנים בסדרי זרעים וטהרות, ועמו שאר הפרשנים, אשר כולם כאחד זוכים להערות מאירות ומחכימות עיני הלומד, ואם במדור "מלחמתה של תורה" בהם פורשים האברכים כשמלה מחוורת כל יסודות המשנה והסוגיא. דבר שפתיים אך למחסור לפרש גודל חשיבות ספרים אלו אשר הפכו לנכסי צאן ברזל בכל אתר בו לומדים מסכתות זרעים.

לא קלה היא עבודת עבודה זו, שנים רבות עמלים האברכים (כחמש - שש שנים לכל למסכתא) לדקדק היטב הדק, היטב הדק, עד אשר מוצאים מתח"י ספר מתוקן.

בס"ד יצטרף בקרוב לסדרת המשניות "משנת זרעים - מעשרות" עמלם של בני החבורה במשך כמה שנים, במסכת אשר היא מן הקשות שבמקדש, ומה מאד עמקו גדריה והלכותיה.

גליא מסכת

בשם ישראל יכונה, ובפרט גדולי ישראל עיני העדה, דוברי הימים מציינים כי רבינו נחלה מחמתה ונאסף אל עמיו מצער

הגזירה הנוראה, כאמור בכת"י מספר דרשות בהם מקונן רבינו על הגזירה, דרשות אלו ראו אור בקובץ ישורון ע"י הרי"מ מנדלאוויטש, וכעת יקבע מקומם בספרו. מלבד דרשות אלו עוד מערכות גדולות של חידו"ת ממנו ומבנו, כולל חיבור על כל משניות סדר טהרות הערות קצרות.

כמו כן יצורף קונטרס גדול מכתב יד חתנו, הספד שקונן על רבינו חתנו אהובו, הספד גדול זה עשיר בביאורים נפלאים באגדה, כולו אומר הבא מן החדש.

בזמן הקרוב יודפס בסייעתא דשמיא, שו"ת גליא מסכת, על שני חלקיו השו"ת והדרוש, מוגה ומנופה כסולת נקיה, עם ציון מראי מקומות, ושאר הערות בתחתית הגליון ובהם הרחב דבר ללבן ולברר דבריו מפיהם ומפי כתבם של אחרונים.

גם בספר זה, כדרכינו, חדשות אנחנו מגידים, כאשר בימים אלו עומדים אנו בשלבי סיום של פרוייקט גדול, ליקוט ואיסוף משנתו של בעל הגליא מסכת מאשר בכתובים ובכתבי יד. לספר יצורף קונטרס גדול מכת"י שהתקבל מספריית ביהמ"ל בניו יורק ובאדיבותם, המחברת מכילה מספר רב של דרשות והספדים, בדרשות רבות ישנה התייחסות כואבת לגזירה הנוראה שניתכה בימיו על כלל ישראל, הלא היא "גזירת הקנטוניסטים", אסון מדמם שקרע את לבבות כל אשר

קובץ חידושים מבעל הערוך לנר

אינה ד' לדינו כתב יד ובו חידושים נפלאים של בעל הערוך לנר, ציבור לומדי התורה ההוגים בכל עת בחידושי המאירים של הערוך לנר ודאי מצפים ליום שבו יופיעו חידושים אלו בדפוס, ואכן בימים אלו צוות המכון עובד לפענח ולערוך כתבים אלו אשר יפיעו נהרם על סוגיות רבות ועמוקות.

משכן העדות

למוהר"ר יעקב שמחה רעהפיש זצוק"ל
אב"ד ור"מ קעמפנא

ספר עמוק ובו מערכות גדולות בענייני עדות אשר במסכתות סנהדרין ומכות, הספר הנהו אבן יסוד בענייני עדות. המחבר היה חברם וידידם של גדולי דורו ובהם הגרעק"א והחת"ס אשר אף עיטרו את הספר בהסכמות נלהבות (הגרעק"א כותב "ידעתיהו מאז שהריץ אלי מכתבים... ומאז זרוע עוזו נגלה כי ידיו רב לו בפלפל וסברא ישרה". והחת"ס כתב "כי הרב המחבר נ"י רב גובריה בעוצם בקיאותו ועומק עיונו עד להפליא").

שו"ת זקן אהרן וחכמי דורו

שו"ת זקן אהרן לר' אליה הלוי, שהיה אב בית הדין בקושטא ו"הרב הכולל" בקושטא וגלילותיה אחר פטירת רבו הרא"ם. בפסקיו הוא נותן מענה לשאלות בכל חלקי התורה, מתוך משא ומתן בדברי הגמרא והראשונים. בדורו שקודם חיבור השולחן ערוך, בולטת בפסקיו מסורת הפסק הקדומה ומנהגי קהילות האזור כפי שהיו עוד קודם גירוש ספרד ומעבר המגורשים לתורכיה ושאר ארצות המזרח. עוד קודם לפירסומו בדפוס הועתק והוזכר הספר בדברי חכמי הדורות שלאחריו, ולאחריו היה ידוע בפי כל הפוסקים האחרונים.

הספר נדפס לראשונה בקושטא בשנת תצ"ד (כמאה שנים אחר פטירת המחבר), ועתה הוא יוצא לאור מחדש בהגהה מדויקת על פי הדפוס הראשון וכתבי יד, בצירוף מבוא, פיסוק מחדש, כותרות צד והערות רבות.

תשובות חכמי דורו - כאב בית הדין בקושטא, נשלחו להכרעת ר' אליה הלוי שאלות שהובאו לפני חכמי הדור ושנחלקו בהם החכמים, ביניהם מהרי"ק, מהרי"י בירב, מהר"ם אלאשקר, הרדב"ז, ועוד חכמים רבים, וכן ר' יוסף קארו, בן דורם הצעיר יותר. על מנת להבהיר וללבן את המשא ומתן שבספר, קיבצנו במקביל לתשובות שבספר גם את תשובות חכמי דורו שהשיבו על אותן שאלות. התשובות נאספו מתוך ספרי תשובות חכמי הדור בדפוסים ראשונים ובכתבי יד, ובהם תשובות רבות מכתבי יד המתפרסמות כאן לראשונה.

בתוך התשובות אנו מוצאים נושאים מגוונים מאוד עליהם דנו חכמי הדור, כגון איך לנהוג בפורים המשולש, שאלו הם תשובות הדור הראשון של האחרונים שדנו בענין. כמו כן קריאת הבנים בשם אביהם המומר, שאלה שנסובה אודות בניו של שר האוצר היהודי של מלך הונגריה. פולמוס גדול בעקבות מינויו של ר' יום טוב הכהן, הפולמוס נתעורר בעקבות התמנותו של ר' יום טוב הכהן למרביץ תורה בעיר אדריאנופול, על אף שנשבע לפני כן שלא יקבל עליו שררה. בפולמוס נשתתפו דייני העיר - ביניהם ר' אהרן מטראני 'בעל התוספות' רבו ודודו של המבי"ט, ור' יוסף קארו שהחל אז לחבר את ה'בית יוסף'. לאחר מכן נקרא ר' ישראל מזרחי (בנו של הרא"ם) להביע דעתו, ולבסוף נשלח הענין להכרעת ר' אליה הלוי.

בנוסף נידונים בהרחבה פלפולים שנידונו בין החכמים, כמו סוגיית תנור שהסיקו בקליפי ערלה, הנידון שהגיע משיבות ספרד לפני הגירוש. שילוח אגרות ביד נכרי מע"ש, ויכוח שהחל בבית הכנסת בצפת בין מהרלב"ח למהר"י בירב. וכן פרשיות מסועפות שהעסיקו רשות את חכמי הדור אשר נחלקו בהם גדולי הדור, כגון, קידושי אלונה, עדות פסולה על קידושין, שדנו בה חכמי הדור בלמעלה מעשרים תשובות. עגונות משה סוסי, עגונה שהתיר בעל שו"ת בנימין זאב, וביקשו להסיר ממנו את נזר הרבנות בשל כך.

בההדרת הספר הושקעה מחשבה רבה ועבודה של שנים רבות, על מנת לבאר את שפתו הקשה ורמיזותיו הקצרות של הרב המחבר, ולמצוא את מקורו של רבבות המקורות שהזכיר ברמז. עבודה עצומה הושקעה גם בחיפוש התשובות המקבילות בתשובות חכמי הדור, בדפוסים ישנים ובכתבי יד שטרם ראו אור, מתוכם דלינו גם את התשובות שידפסו בעז"ה לראשונה, במהדורה זאת.

פתשגן הדת

חיבורו של רבי יצחק אליהו לנדא, נדפס בוויילנא תרנ"א, וכעת מוהדר בצורה משובבת לב ועין, מוגה בתכלית מתוך דפ"ר וכת"י.

שו"ת באר עשק

וכל את החילוק בין בני א"י לבני חו"ל גם מכחיש גופה של עדות, וכותב: ועוד אני חקרתי על זה ממוהר"ר בנימין הכהן נר"ו בעיר ריגייני יע"א והשיב לי דברי בעל באר עשק אין ראוי לסמוך עליהם כי התעשקו עמו בעלי הוראה מכמה תשובות שבאו שם דלא כהלכתא, ואני ראיתי במנטובה צורת הרמ"ע זלה"ה והוא בזקן מלא על כל גדותיו.

תשובה זו ועוד רבות כמותה יבואו בספר עם הערות מורחבים להגדיל תורה ולהאדירה, כמובן בראש ובראשונה ניתן דגש להביא תורה מפוארה בכלי מפואר לתקן את כל הטעון תיקון ולהוסיף מראי מקומות פיסוק וקטוע המרחיבים דעת הלומד ומאפשרים לו לצלול היישר לעומק הסוגיא ולמיסב, בלא להתעכב על העמדת הגירסא המחוררת. בטוחנו שהלומדים ושוחרי תורה יביאו ברכה מרובה זו אל ביתם.

שו"ת באר עשק לכמוהר"ר שבתי באר זצ"ל מפוסאמברונו ואח"כ בירושלים, משם יצא לשליחות מצוה כשד"ר עבור עניי עיה"ק ירושלים חברו וצפת. תשובותיו הרבות התפרסמו חיש מהרה ופסקיו נידונים רבות בפוסקים שאחריו, כשרבים מהם מתייחסים ביראת כבוד לפסקיו. אולם דומה שהתשובה המפורסמת ביותר היא התשובה בה הוא מביא עדות מפי תלמידו וחתנו של הרמ"ע מפאנו, כמהר"ר יצחק ברכיה, לדבריו הרמ"ע היה מגולח זקן, הדבר על פניו תמוה היות והמקובלים החמירו מאד שלא לגעת בשערות הזקן ולא לגלחם. ר' שבתי באר מציע חילוק מפתיע לדבריו יש לחלק בין יושבי ארץ ישראל ליושבי חוץ לארץ. על יושבי ארץ ישראל אכן מוטלת חובה שלא לגעת ולגלח את זקנם אבל חוץ לארץ שאני ויושביה מותרים לגלח.

כבר בדורו הוא ערערו רבים על חילוק זה, ראש המערערים הוא מהר"י אירגאס בעל שומר אמונים הקדמון שמלבד שמבטל מכל

